

На основу члана 20. став 1. тачка 1. Закона о локалној самоуправи („Службени гласник РС“, број 129/2007, 83/2014, 101/2016- др. закон и 47/2018), члана 16. став 1. тачка 1. и члана 143. Статута општине Сокобања („Службени лист општине Сокобања“, број 6/19), Општинско веће општине Сокобања, на седници одржаној дана 25.11.2019. године, донела је

ОДЛУКУ

о усвајању Стратегије заједничког и одрживог развоја туризма општине Сапарева Бања, Бугарска и општине Сокобања, Србија 2019-2024

Члан 1.

Усваја Стратегије заједничког и одрживог развоја туризма општине Сапарева Бања, Бугарска и општине Сокобања, Србија 2019-2024.

Члан 2.

Ова Одлука ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном листу општине Сокобања“.

Број 332-352/19

У Сокобањи, дана 25.11.2019

ОПШТИНСКО ВЕЋЕ ОПШТИНЕ СОКОБАЊА

ЗАМЕНИК ПРЕДСЕДНИКА

Владимир Миловановић

Interreg - IPA CBC Bulgaria - Serbia

Пројекат: CB007.1.11.075 „Балнеолошки туризам - будућност здравства“

СТРАТЕГИЈА ЗАЈЕДНИЧКОГ И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ САПАРЕВА БАЊА, БУГАРСКА И ОПШТИНЕ СОКОБАЊА, СРБИЈА 2019 - 2024

The project is co-funded by EU through the
Interreg-IPA CBC Bulgaria–Serbia Programme

САДРЖАЈ

Увод	5
Део 1	
Основни оквир	
1. Визија и мисија. Претпоставке за израду Стратегије	8
2. Стратешки оквир	10
Део 2	
Ситуацијска анализа развоја туризма, нарочито балнеолошког туризма у Општини Сапарева Бања	
3. Профил Општине Сапарева Бања	
као дестинација за балнеолошки туризам	15
3.1. Општа карактеристика	16
3.2. Туристички промет	21
3.3. Циљна тржишта и профил туриста	21
3.4. Туристички производи - потенцијал и смерови развоја	26
3.5. Инфраструктура	30
3.6. Људски ресурси	35
3.7. Институционални оквир	37
3.8. SWOT анализа	38

Део 3

Ситуацијска анализа развоја туризма, нарочито балнеолошког туризма у Општини Сокобања

4. Профил Општине Сокобања као дестинација за балнеолошки туризам	43
4.1. Општа карактеристика	43
4.2. Туристички промет	48
4.3. Циљна тржишта и профил туриста	49
4.4. Туристички производи - потенцијал и смерови развоја	50
4.5. Инфраструктура	52
4.6. Људски ресурси	54
4.7. Институционални оквир	54
4.8. SWOT анализа	55

Део 4

5. Стратешки циљеви одрживог развоја Општине Сапарева Бања и Општине Сокобања као туристичке дестинације	58
6. Програм реализације стратегије	64
Закључак	78

Увод

Развој туризма, нарочито балнеолошког туризма са акцентом на спа и велнес услуге, посебно је перспективан и има кључни значај за развој територија са климатским и природним условима за лечење болесника.

У том погледу Бугарској и Србији имају на располагању релативно добар потенцијал, наиме балнеолошки и спа туризам заузима четврто место међу свим врстама туризма и формира 6,6% свих туристичких производа и услуга у Бугарској, а слична је и ситуација у Србији.

Бањски центри Сапарева Бања у Бугарској и Сокобања у Србији имају веома сличан профил туристичког потенцијала и развоја. На жалост понуда тог вида туризма није масовна и унифицирана, а његови корисници су ограничени, поготово с обзиром на огромни потенцијал који обе земље имају за развој тог вида туризма. Од стратешког интереса за инвестиције су подручја целогодишњег балнеолошког и спа туризма са минералном водом. Убудуће ће све већи значај имати комбинација услуга балнеолошког, спа и велнес туризма са другим облицима специјализованог туризма, као што су културно-историјски, еколошки, вински и гурмански туризам, фестивалски, авантуристички итд. Према европском проучавању, 48% гостију који користе услуге спа туризма, тражи и још један додатни облик туризма, а 27% најмање још два облика туризма. Основни разлог за то је и повећање дела старијих особа у становништву Европе, што претпоставља развој стратегије оријетисане на туристе са 65+ година старости.

У овом контексту, заједнички циљ Програма прекограничне сарадње са Србијом јесте веће територијално зближавање региона дуж бугарско-српске границе, као и конкурентност и одрживост њиховог развоја путем сарадње у областима економије, социјалне сфере и животне средине независно од административних граница. Управо то је и циљ ове **Стратегије заједничког и одрживог развоја туризма у општини Сапарева Бања, Бугарска, и општини Сокобања, Србија на 2019 - 2024** - са акцентом на балнеолошки и спа туризам, као и на тзв. велнес услуге /комбинација водених процедура са другим терапијама и активностима са повољним ефектом на људско психичко и физичко стање/.

Обзиром на горенаведено је важно нагласити да је овај пројекат резултат активности из пројекта: СВ007.1.11.075 „Балнеолошки туризам - будућност здравства“ који се реализује у склопу програма Интеррег-ИПП за прекограничну сарадњу Бугарске и Србије 2014 - 2020, процедура са референтним бр. 2014ТС16І5СВ007 - 2015 - 1. Општина Сапарева Бања је у улози корисника на основу уговора бр. РД-02-29-362/14.12.2017 године, са Министарством за регионални развој

и урбанизам. Партнер по пројекту је српска општина Сокобања. Погранични регион који је укључен у пројекат карактерише се разноврсним природним добрима и обухвата велики број места која су призната као туристички центри за културни, балнеолошки, планински, авантуристички и еко туризам. Друга предност пограничног региона јесте његова богата и јединствена култура, укључујући материјално (различити археолошки објекти, манастири, музеји и галерије), као и нематеријално наслеђе (традиције, фестивали итд.), што је кључан услов за стварање атрактивне туристичке понуде, која би послужила као покретач регионалног развоја, обнове и просперитета. Култура је један од најважнијих елемената у прекограничној сарадњи, будући да даје јасну представу о заједничким карактеристикама и гарантује заједнички идентитет региона. Професионалне културне установе су веома добро развијене и у Бугарској, и у Србији. Традиционалне културне установе као што су библиотеке, музеји, галерије, општински и други културни центри традиционално су присутне и добро су примљене од стране локалних заједница. Међутим, упркос значајном потенцијалу, носиоцима културног и историјског значаја потребно је реновирање, као и додатна улагања у развој туристичких понуда и објеката културно-историјске баштине.

Друга специфичност бугарско-српског пограничног подручја јесте његов велики биодиверзитет. Регион је богат природним парковима, заштићеним територијама и природним резерватима. Он укључује део највећег бугарског националног парка: Националног парка Рила, који се налази у близини Сапареве Бање. Заштићене територије, као су што Седам језера у планини Рила, кањон реке Моравице у српском делу региона близу Сокобање, као и планина Буковик, имају богат и разноврстан биљни свет, дрвеће и занимљиве животињске врсте /на пример резерват за јелене/.

Многи природни објекти у пограничним територијама Бугарске и Србије већ су део или ће ускоро постати део територија мреже НАТУРА 2000. Бројни геоморфолошки феномени (пећине, природни мостови, клисуре и кањони), хидролошке (извори) и дендролошке знаменитости и мањи природни резервати такође уживају заштиту на основу законске регулативе.

Оба региона, као јединствена туристичка дестинација нуде изузетне могућности за разноразне облике туризма. Осим традиционалних облика, културног и планинског, укључујући и зимски скијашки туризам, они имају потенцијал и за мноштво алтернативних облика, међу којима: еко, сеоски, здравствени, балнеолошки, спа, велнес, културни, авантуристички, вински, гурмански, фестивалски, ловачки, кампинговање, конгресни туризам. Захваљујући томе, региони Сапареве Бање и Сокобање имају више прилика за развој свог потенцијала на најрационалнији могући начин. Раст привлачности обе туристичке дестинације би се могао остварити путем ефикаснијег коришћења природних и антропогених ресурса којима региони

располажу, уз истовремено акцентовање на објекте са туристичким потенцијалом и могућности за развој специјализованих облика туризма.

Као закључак, повољни природни и еколошки услови Сапареве Бање и Сокобање, у комбинацији са богатим историјским и културним наслеђем, представљају непоновљив регионални потенцијал и један су од кључних фактора за одрживи развој пограничног подручја и побољшање његове привлачности као туристичка дестинација. Верујемо да ће **Стратегија заједничког и одрживог развоја туризма у Општини Сапарева Бања, Бугарска, и општини Сокобања, Србија, за 2019 - 2024** - са акцентом на балнеолошко и спа туризам и велнес услуге, допринети проширивању понуде постојећих туристичких производа и услуга, као и одрживом развоју туризма у целини, што ће имати више позитивних социјалних и економских последица за побољшање квалитета живота у региону.

Део 1

Основни оквир

1. Визија и мисија. Претпоставке за израду Стратегије

Балнеотерапија потиче још од времена Трачана, Словена и древних Римљана, који су поред обилних врелих минералних извора градили градове који су постали просперитетни бањски центри и места за спорт, културу и разоноду. Данас, и поред великих открића и достигнућа савремене терапеутске науке, балнеотерапија се карактерише непрекидним развојем. Коришћење балнеолошких ресурса у комбинацији са биоклимом се све више проширује и афирмише у традиционалној сфери високо ефикасне терапије, као и у склопу мера масовне профилаксе, рекреације и одмора, а од основног је значаја је и за развој велнес услуга.

На основу искустава земаља са развијеним балнеолошким и спа туризмом у Европи, као што су Чешка, Словачка, Мађарска, Словенија, Италија, Аустрија, Француска и Немачка, потврђује се чињеница да свака општина која располаже научно и практички доказаним хидротерапеутским воденим потенцијалом и има довољно претпоставки за његово коришћење као природни ресурс за локални развој представља фактор за привлачење инвестиција. Као инвеститори могу наступати локалне и стране корпорације специјализоване за ту врсту туристичких услуга, као и специјализовани фондови и конзорцијуми осигуравајућих, пензионих и социјалних удружења која функционишу у партнерству са локалним управама и ресорним заједницама.

Скуп услова за развој инвестиционог потенцијала подразумева комбинацију фактора као што су: стручно и језички оспособљени медицински и немедицински локални кадрови, изграђена инфраструктура и водоводна мрежа, путеви и комуникације, постројења за очишћавање отпадних вода, развијен систем објеката за терапеутске или рехабилитационе процедуре, паркове, спортске терене, атракције и објекте за разоноду. Ако се разматрају као алтернативни облици целогодишњих туристичких активности, балнеолошки туризам и терапеутски медицински програми провоцирају коментаре о развоју специфичне локалне општинске економије, која подразумева пољопривредну производњу, трговину различитом робом, сувенирима и услугама по аналогији европских земаља у том погледу. Задржавање на том основу стотина младих људи у општинама је социјална перспектива, која чини оправданим напоре на промену закона и регулативе чији је основни циљ достизање европског и маркетиншког приступа децентрализацији управљања воденим ресурсима који су повољни за балнеолошке, бањске и велнес програме.

Могућности развоја балнеолошког туризма и повезаних облика туризма у општинама Сапарева Бања и Сокобања као приоритетна грана су у директној функцији изобиља ресурса, - природних (минерални извори, климатски комфор, очувана

природна средина, биодиверзитет), антропогених (очувано нематеријално и материјално културно-историјско наслеђе, различите природбе), инфраструктурних (приступачност, путна и саобраћајна мрежа, постројења, комуникације), административних (капацитет за управљања туристичке дестинације), маркетиншких (услуге, трговина) и везаних за људске ресурсе (оспособљеност и професионализам, образовање кадрова). Потенцијал је огроман, а специфичност природних ресурса на територији две општине повољно утиче на развој балнеолошког и планинског туризма, као основ за привлачнију, обухватнију и конкурентнију туристичку понуду у све четири сезоне.

Визија о заједничком и одрживом управљању туризма изражена је у стварању позитивне слике о Сапаревој Бањи, Бугарска, и Сокобањи, Србија, као популарне, модерне и приступачне целогодишње туристичке дестинације које нуде бањск, спа и велнес услуге.

Специфичан акценат визија ставља на реализацију потенцијала територија у циљу побољшања имица пограничног региона као туристичка дестинација помоћу стварања заједничког прекограничног туристичког брэнда и диверзификације туристичке понуде и одговарајућих пратећих услуга:

- Сапарева Бања, Бугарска, и Сокобања, Србија - карактеристичне целогодишње туристичке дестинације које имају добру репутацију и препознатљивост код локалних и страних туриста;
- Сапарева Бања, Бугарска, и Сокобања, Србија - са очуваним природним богатствима и модерним туристичким условима - укључујући атрактивне смештајне капацитете, удобну саобраћајну инфраструктуру, разноликим специфичним туристичким производима;
- Сапарева Бања, Бугарска, и Сокобања, Србија - туристичка подручја одрживог развоја заснованог на партнерству свих заинтересованих страна.

Основна мисија заједничке стратегије јесте развој сарадње управа општина Сапарева Бања и Сокобања у циљу афирмисања здравственог туризма у наведеним регионима и постизања оптималног склопа традиционалних балнеолошких и терапеутских активности, као што су балнеотерапија, рехабилитација и профилактиса помоћу модерних велнес и спа програма.

Развој понуде те врсте туризма наводи на потребу побољшања и диверзификације постојеће материјалне базе, и стварања специјализованих комбинованих специфичних туристичких производа типа „Сапарева Бања и Сокобања - пријатељи Вашег здравља“.

Са стратешког гледишта здравствени туризам /који обједињује услуге/ има озбиљан потенцијал за развој у комбинацији са скоро свим осталим врстама туризма - планински туризам, културни туризам, летњи туризам, спортски туризам, пословни туризам, гурмански туризам, фестивалски туризам, еко-туризам, сеоски туризам, верски туризам и сл.

*Гејзир-фонтана 103°
у Сапаревој Бањи*

*Просторија за инхалације - део Турског
купатила у центру Сокобање*

Све је то, међутим, у директној вези са неопходношћу да општинске управе Сапареве Бање, Бугарска, и Сокобање, Србија, развијају и примењују доследну и циљану политику усмерену на афирмисање туристичког потенцијала стварањем повољног законског, економског, социјалног, културно-историјског, еколошког и активно цивилног окружења за одрживи развоја.

2. Стратешки оквир

Ова стратегија је израђена у склопу пројекта „Балнеолошки туризам - будућност здравства“, са кофинансирањем Европске Уније преко Програма за прекограничну сарадњу Interreg - ИПП Бугарска - Србија - 2014 - 2020.

Програм прекограничне сарадње ИПП Бугарска - Србија (2014 - 2020) је израђен у склопу европске стратегије за интелигентан, одржив и инклузиван раст и одговарајућих националних стратешких докумената. Заједнички циљ програма јесте интензивирање међусобног територијалног зближавања региона дуж бугарско-српске границе, као и боља конкурентност и одрживост њиховог развоја, помоћу сарадње у области економије, социјалне сфера и животне средине, независно од административних граница.

Основни политички оквир на европском, макрорегионалном и националном нивоу, који је заступљен у програму и у овој стратегији, јесте као што следи:

- ♦ **„Европа 2020“: Европска стратегија интелигентног, одрживог и инклузивног раста.**

Стратегија „Европа 2020“ је заједничка за европске институције, земље чланице и социјалне партнере, а у интересу предузимања неопходних мера за остварење циљева стратегије „Европа 2020“ она предвиђа три комплементарна приоритета:

- **Интелигентан раст:** развој економије засноване на знању и иновацијама.
- **Одржив раст:** подстицање ефикаснијег управљања ресурса, конкурентније и еколошки оријентисане економије.
- **Инклузиван раст:** потпомагање економије са високом стопом запошљавања која обезбеђује социјалну и територијалну интеграцију.

У контексту Програма прекограничне сарадње ИПП Бугарска - Србија 2014 - 2020 тражен је синхрон у горенаведеним областима ЕУ на националном нивоу и нивоу општина - у овом случају, конкретно за општину Сапарева Бања и општину Сокобања.

- ♦ **Стратегија европске територијалне сарадње и улога прекограничне сарадње**

Активности у склопу те стратегије узимају у обзир већи утицај глобализације, демографских промена, социјалне и економске искључености, климатске промене и смањење биодиверзитета, сви елементи којих се односе и на регионе укључене у програм. Полазиштем за типологију резултата програма сарадње служе три категорије које укључују неколико аспеката од кључног значаја, наиме:

- **Резултати повезани са интеграцијом**, т.ј. изградом и имплементацијом заједничких механизма територијалног управљања заједничке својине;
- **Резултати повезани са инвестицијама**, т.ј. обезбеђивање социјално-економских профита попут оних из секторских програма или путем директних инвестиција, или путем припрема таквих инвестиција;
- **Резултати повезани са показатељима активности**, т.ј. рад на побољшању организационих и индивидуелних показатеља.

Уз то, радни докуменат Комисијских служби насловљен *„Елементи заједничког Стратешког оквира 2014 - 2020“* описује низ додатних карактеристика прекограничне сарадње:

- Потпомагање заједничког **управљања** и популарисање важнијих заједничких географских карактеристика - у овом случају потражња заједничких туристичких производа Општина Сапарева Бања и Сокобања;
- Достицање **„критичне масе“** за успех, нарочито у области иновација, информативних и комуникационих технологија;
- Остварење **„економија обима“** у интересу ефикаснијих инвестиција у услуге и инфраструктуру.

Ова стратегија је у синхрону са горенаведеним карактеристикама програма за сарадњу, а истовремено има као последицу већу интеграцију на макрорегионалном нивоу (међународно партнерство на основу пограничног положаја), што ствара озбиљне изазове и могућности за међусобну координацију и комплементирање.

♦ Стратешки оквир ЕУ: Споразум о партнерству са Бугарском

В последњем нацрту Споразума о партнерству са Бугарском који је представљен ЕК у априлу 2014 године, наглашен је значај програма прекограничне сарадње за Стратегију развоја ЕУ.

В Споразуму о партнерству истиче се значај утврђивања СЕСДР, будући да макрорегионалне стратегије стварају нови, знатно бољи и доследан основ за сарадњу међу регионима. Резултати испуњења пројеката из Програма за прекограничну сарадњу морају такође водити рачуна о важности подстицања запослености, развоју туризма и популарисању културног наслеђа, путем интензивније сарадње локалних заједница у пограничним регионима. Посебно је потребно радити и на побољшању система животне средине.

♦ Стратешки документ ЕУ за Републику Србију (2014 - 2020)

Наведени стратешки документ дефинише приоритетне активности Републике Србије на остварењу стратешког циља приступања ЕУ. У вези тога, подршка од стране Програма за прекограничну сарадњу је усмерена на побољшање целокупне пословне климе, као и на политику у области образовања, запошљавања и социјалних питања, у циљу реформисања система образовања и квалификације и бољег реаговања на потребе тржишта рада. Додатна подршка ће се пружити повећању административног капацитета у области очувања животне средине, адаптације климатским променама и ублажавања ризика.

♦ Национална стратегија одрживог развоја туризма у Републици Бугарској - 2014 - 2030 - актуализована верзија, 2017.

Наведени стратешки документ одражава смернице развоја туризма у Бугарској, зацртане у стратешким документима земље и ЕУ, као што следи:

- Стратегија и њен Стратешки оквир је у унисону са Европском стратегијом „Европа 2020“ и садржи циљеве и активности за реализовање приоритета Националног развојног програма „Бугарска 2020“ у области туризма.
- Стратешки оквир одражава и Стратегију развоја туризма, која је израђена на иницијативу Министарства туризма Бугарске.
- Владаина политика и приоритети Оперативних програма за наведени период.

♦ Национална стратегија одрживог коришћења природних ресурса у Србији - основна, основни циљеви у реализацији Стратегије су: (1) одрживо коришћење природних ресурса, стварање базе за израду планова, програма са акцентом на сваки природни ресурс; (2) смањење негативног

утицаја коришћења економских ресурса на животну средину, дефинисање основних показатеља за мониторинг; (3) развој одрживе производње и потрошње

- ♦ **Стратегија развоја територије Републике Србије 2009 - 2013 - 2020 година.** Стратегија има нарочиту улогу за будући територијални развој Србије, заснована је на дугорочној визији о стратешким смеровима развоја властитог финансијског капацитета и коришћења расположивих фондова и страних улагања, као и одрживом коришћењу ресурса и територијалног капитала.
- ♦ **Стратегија развоја информатичког друштва у Републици Србији до 2020 -** Развој информатичког друштва мора бити усмерен на искоришћавање потенцијала ИКТ за повећање ефикасности, економски раст, раст запослености и побољшање квалитета живота свих грађана Републике Србије. Индикатори развијеног информатичког друштва су: слободан, неометан и квалитетан приступ интернету; развијена електронска трговина, у том броју: е-Влада, е-трговина, е-правосуђе, е-здравство и е-образовање.

Стратешки оквир укључује смерове и управну праксу развоја обе земље у целини, а посебно одрживог развоја туризма, и тражи биланс економских, еколошких и социо-културних аспеката туристичког развоја.

Укључени су основни принципи одрживог развоја:

- Оптимално коришћење природних ресурса, који представљају кључни елемент туристичког развоја, одржавање основних еколошких процеса и очување природног наслеђа и биодиверзитета;
- Одржавање социо-културне аутентичности пријемних заједница, очување њихове културне баштине и вредности, толеранцију и допринос превазилажењу културних разлика;
- Обезбеђивање виталних, дугорочних економских трендова од социјалне и економске користи за све заинтересоване стране, уз њихову фер дистрибуцију, укључујући стабилно запошљавање, могућност остварења прихода и социјалних услуга за пријемне заједнице, допринос борби против сиромаштва.

Конкретни оквир овог документа који произилази из реализације пројекта партнерства, базиран је на ниже наведеном специфичном циљу и очекиваним резултатима Програма прекограничне сарадње ИПП Бугарска - Србија 2014 - 2020:

Табела бр. 1

Програм прекограничне сарадње ИПП Бугарска - Србија 2014 - 2020

Специфични циљ	Очекиван резултат	Циљна група	Потенцијални корисници
ПРЕКОГРАНИЧНИ ТУРИСТИЧКИ ПРОИЗВОД: Стварање повољних услова за диверзификацију туризма у прекограничном подручју помоћу изградње заједничке(их) прекограничне(их) туристичке(их) дестинације(а)	Бољи заједнички и интегрисан приступ очувању и управљању разноликих природних и културних добара у пограничном подручју као основ развоја одрживог туризма и стратегије раста	<ul style="list-style-type: none"> Туристички оператери Туристичка удружења МСП у дозвољеном пограничном подручју који делују у сфери туризма и сектора угоститељства Млади предузетници Културни институти (музеји, библиотеке, уметничке галерије, домови културе и сл.) Житељи пограничне зоне и посетиоци (туристи) 	<ul style="list-style-type: none"> Сви нивои регионалних/локалних органа власти Регионална туристичка удружења НВО Структуре за пружање подршке предузетништву - трговинске коморе, пословна удружења, пословни кластери Образовни/едукациони центри Регионалне и гранске агенције за развој Централни и регионални органи и структуре државних установа /администрације

Индикативне активности које ће добити подршку у складу са специфичним циљем 1.2 јесу као што следи:

- **Развој заједничких прекограничних туристичких дестинација** (на пр. побољшање стратегија развоја и акционих планова на основу иновативних концепата услуга и производа; обављање заједничких истраживања за изналажење нових туристичких дестинација; доношење заједничких планова управљања посетитеља који ће гарантовати очување природних и културних ресурса; планови управљања ризика за објекте културног и природног наслеђа који су изложени климатским променама; усвајање заједничких програма за мониторинг и мерење трендова и ефеката, за побољшање адаптивног управљања природне, културне и историјске баштине у прекограничном региону и сл.).
- **Израда одрживих прекограничних туристичких производа и услуга** (на пр. истраживање и идентификовање туристичких производа са потенцијалом за прекогранично брендирање; Израда нових и иновативних туристичких производа и услуга; Израда локалних туристичких брендова, на основу природне, историјске и културне баштине прекограничног региона; изградња мрежа/кластера/предузећа за управљање заједничких туристичких производа; оснивање мрежа знања ради имплементације туристичких иновација у прекограничном подручју и сл.).
- **Заједничке маркетиншке кампање за промоцију прекограничних туристичких дестинација и производа** (на пр. заједничке анализе тржишних трендова у циљу оцењивања мишљења клијената о прекограничном региону као једној одрживој туристичкој дестинацији; примена добре праксе у промовисању туристичких производа; припрема и дистрибуција информација и рекламног материјала; проучавања утицаја одржаних маркетиншких и рекламних кампања; организовање туристичких изложби и сајмова; визуализација локалних туристичких производа/брендова/ дестинација, укључујући 3D презентације; мобилне апликације, присуство у социјалним мрежама, нарочито разрађене интернет платформе и други иновативни инструменти; креирање вишејезичних туристичких платформи на интернету и сл.).

Део 2

Ситуацијска анализа развоја туризма, нарочито балнеолошког туризма у Општини Сапарева Бања

Одмаралиште Сапарева Бања налази се у Југозападној Бугарској, у живописној долини између планина Рила и Верила. Налази се 12 км источно од града Дупница и 28 км западно од града Самоков. Место Сапарева Бања у садашњем облику има историју од више од 200 година. У Сапаревој Бањи се налазе врући минерални извори. Ту се налази и једина у Бугарској и континенталној Европи „Гејзир-фонтана” са температуром воде од 103 степена. Минерална вода у граду има изузетна лековита својства. Високо је цењена и коришћена је у лековите сврхе још од Трачана и Римљана. Успешно лечи обољења локомоторног апарата, периферног нервног система, тровања солима тешких метала (олово, манган и сл.), горњих респираторних путева, тегоба централног нервног система - рехабилитација након можданих удара. Геотермални ресурси у региону су основ за стратешки развој балнеологије (терапеутског, спа и велнес туризма) који представља језгро ширег туристичког пакета који нуди богат избор додатних услуга, укључујући скоро све савремене облике туризма - планински (скијање), еко, спознајни и пешачки, сеоски, културни и верски, конгресни (пословни), јахачки, спортски (екстремни) и други.

Овај део ситуацијске анализе и презентација о Општини Сапарева Бања као дестинација за балнеолошки туризам има за циљ да утврди који ресурси одговарају тржишним потребама циљних тржишта за туризам према општини, као и могућности општине Сапарева Бања и њене туристичке индустрије за коришћење тих ресурса као предности приликом стварања конкурентног туристичког производа, укључујући и у сарадњи са Општином Сокобања. Наглашавају се конкретне предности (природно-географске, транспортне, културне и културна баштина) у овом моменту, оцењујући меру у којој се могу претворити у средства за развој одрживог туризма. Важно је напоменути да је развој туризма у директној зависности од фактора средине и квалитета природних богатстава. Обзиром на то, уз климатске промене, претњу представља и стални притисак на животну средину који се врши од стране туристичке индустрије, као и осталих економских грана.

3. Профил Општине Сапарева Бања као дестинација за балнеолошки туризам

Презентовани профил заснован је на Програму развоја туризма у Општини Сапарева Бања за 2014 - 2020 и у сажетом облику представља најважније претпоставке за развој туризма у региону.

3.1. Општа карактеристика

Географски положај

Општина Сапарева Бања обухвата површину од 180,8 кв.км у Југозападној Бугарској, у североисточном делу Кјустендилске области, и граничи се са општинама Самоков /Софијска област/, Рила и Дупница. Припада Југозападном планском подручју Бугарске. Општина Сапарева Бања је на четвртм месту по броју становника и на осмом месту по површини међу општинама Кјустендилске области. Према подацима Националног статистичког завода, крајем 2018 године становништво општине је износило 7520 становника. Природни и механички раст су негативни.

Центар општине је град Сапарева Бања. Град се налази 75 км југозападно од Софије и удаљен је 56 км од обласног центра Кјустендил. Урбанистичка структура се карактерише са пет насељених места - град Сапарева Бања и села Сапарево, Овчарци, Ресилово и Паничиште. Положај општине Сапарева Бања у великој мери одређује мали број насељених места и њихов положај у близини општинског центра. Специфична за општину је релативно равномерна расподела становника међу појединим насељеним местима.

У близини општине Сапарева Бања пролази једна од основних путних магистрала у земљи - међународни пут Е79, део међународног транспортног коридора 4, чији економски значај за општину ће се расти након изградње моста између Видина и Калафата.

Општина Сапарева Бања простире се на територији са разноликим рељефом која укључује равничарски део Дупничке котлине и део долине реке Церман, стрме обронке планине Рила близу Сапареве Бање и села Овчарци, као и ниски планински ланац Верила заобљених и лако приступачних падина. Сапарева Бања се налази на једном од раседа који пролазе преко области Краиште, а последица тога су и минерални извори у граду. Ту се налази и једина у Бугарској и континенталној Европи гејзир-фонтана.

Надморска висина креће се у великим границама, од 600 до преко 2600 метара, што је разлог за разноврсну физикогеографску слику општине. Природна богатства, клима и локација општине су претпоставка за развој балнеолошког и спа туризма, као и планинског, верског, еколошког и сеоског туризма.

Клима погодује развоју туристичких активности и има типична обележја источноевропске климе: са релативно хладном зимом за дату географску ширину и релативно врућим летом, просечна годишња температура креће се између 23 и 24 °C, а

местима долази и до 25 °C. Максимална количина падавина је лети, а најмање зими, код чему годишња разлика у количини падавина (између лета и зиме) долази до 15-25% годишње количине. Општина спада у прелазно-континентални климатски појас, код чему особености рељефа утичу на особине климатских зона. Долинама река Струма и Џерман допире прелазни медитерански утицај.

Економија

Економија општине Сапарева Бања још увек је у процесу реструктурирања, што подразумева почетни степен развоја приватног сектора и предузетништва, као и незавршен процес формирања структуре економије по гранама. На територији општине су регистрована претежно мала и средња предузећа, а велики део њих има низак потенцијал за генерисање бруто додате вредности и ниску економску активност. Развијају се претежно породични бизниси, најчешће у сфери трговине и угоститељства.

Стањем на крај децембра 2018 стопа незапослености у општини Сапарева Бања износила је 8,04%, што је за 2,35% мање од стопе незапослености за 2017, када је иста износила 10,39%.

Обележено је значајно смањење незапослености у општини, пре свега у граду Сапарева Бања због великог прилива туриста у граду, где је регистровано 147 комерцијалних објеката /укључујући места за смештај и објекте за угоститељство и разоноду/. У граду функционише 8 отворених и 4 затворена базена са чувеном минералном водом од 103 степена.

Економија Сапареве Бање је вишегранска, претежно у области услуга и индустрије, у великој зависности од стања основног сектора - туризма, а у мањем степену од осталих сектора локалне економије. Доминирају предузећа у сфери услуга, трговине, туризма и саобраћаја. Последњих година регистрован је интензиван развој техничке и туристичке инфраструктуре.

У Општини Сапарева Бања највећу концентрацију имају предузећа у секторима трговине, угоститељства, одевне индустрије, производње хлеба и слаткиша, обрада дрвета, пољопривреда и грађевинарство. У области обраде дрвета директно учешће има и Општина - шуме на територији општине Сапарева Бања налазе се у структури општинског предузећа „ОЛ Сапарева Бања” и укупне су површине од 5522,8 ха. Годишња производња дрвета је 10 хил. куб. м.

Општина располаже добрим условима за инвестиције у различите секторе, нарочито у отварање нових и развој постојећих и смештајних капацитета у сектору туризма.

Водени ресурси

Општина Сапарева Бања има на располагању јединствене ресурсе - термалну воду високе температуре и изворну воду са планине Рила.

На територији општине се налазе две термалне зоне - источна и западна, удаљене 250 - 300 м једна од друге. У источној зони се налази један минерални извор, „Парилото”, који се налази у близини старог купатила које носи исто име, а у западној зони постоје три минерална извора, који се налазе у близини парка изнад јавног купатила. Скоро сви извори су захваћени и имају проток од 12 л/сек. Вода је најбогатија у Бугарској по садржини водоник-сулфида /15,5 мг на 1 л воде/. Карактерише се као слабо минерализована, хипертермална, натријум-сулфатска, водоник-сулфидна и флуорска, укупна минерализација износи 678 мг/л. Захваљујући својој садржини минерални извори имају широк дијапазон примене у лечењу различитих обољења локомоторног апарата, периферног и централног нервног система, дерматолошких, гинеколошких итд. Састав минералне воде у Сапаревој Бањи је у целини сумпораст са значајним нивоима гвожђа, калцијума и мангана. То је најтоплија вода на Балкану (103 °C) и једини гејзир на Балкану. Гејзир је избио 1957 године, када је око њега изграђен леп парк и ресторан. Врела вода гејзира се користи за грејање зграде општине, санаторијума, дечјег врта „Св. Ана“ и школе. Минерална вода Сапареве Бање је са највећом садржином флуора, а такође и водоник-сулфида у Бугарској - 15,5 мг/л.

Индикације за лечење минералном водом из Сапареве Бање:

- обољења зглобова, мишића и тетиве инфламаторне природе: реуматоидни артритис, реуматски артритис, артритис друге природе, Бехтерев синдром, миозитис, миотендинитис;
- обољења костију, зглобова и других дегенеративне природе;
- обољења костију, зглобова, мишића и тетиве трауматске природе;
- обољења периферног нервног система: неуритис, радикулитис, радикулонеуритис, дископатија, пареза, парализа;
- обољења женских полних органа неспецифичне природе: ендометритис, аднекситис, стерилитет;
- акутно и хронично тровање солима тешких метала и њихових једињења: олово, жива, бисмут и сл.;
- обољења коже: псоријаза, неуродермитис, дерматитис алергичне природе;
- обољења горњих дисајних путева: синуситис, фарингитис, ларингитис, трахеобронхитис.

Све горе наведено показује широк спектар могуће примене геотермалних водених ресурса у Општини Сапарева Бања.

Водени ресурси, међутим, не свде се само на геотермалне извори. Кроз територију општине у правцу са југоистока према северозападу пролази р. Церман, која извире из Седам језера у планини Рила. На свом путу река прима неколико рилских притока - р. Скакавица, р. Перуштица, р. Ваљавица, р. Фудиња, р. Горица, р. Отовица. Друга речна

јединица је река Џубрена. На р. Скаквица, на 1750 метара надморске висине, налази се истоимени водопад, а висина од које пада вода износи 70 метара. Низ реку Горицу, у близини с. Овчарци, налази се седам водопада, тзв. Овчарички водопади, највиши од којих је „Горица”, који пада са висине 39 метара.

У високопланинском делу територије општине се налази група Седам Рилских језера, као и језеро Скакавица. У селу Паничиште се налази ендореичко тектонско језеро Паничиште. Његова површина је 1,2 ха, а дубина сеже до 4 м. Због своје јединствености језеро се сматра својеврсним природним феноменом. У близини се налази Сухо (Суво) језеро, чије заравњено дно се користи за спортске активности.

Основна водена артерија општине Сапарева Бања је река Џерман (лева притока реке Струме). Река извире од Седам Рилских језера, тече према северу и северозападу дубоком и шумнаом долином, која служи као граница између два дела планине Рила - Северозападне Рила и Лакатишке Рила. Код града Сапарева Бања река напушта планину, скреће према западу, протиче југоисточном периферијом Горњодупничке котлине и северозападно од село Ресилово напушта пределе општине. Њене основне притоке на територији општине су као што следи: леве - Скакавица, Перуштица, Ваљавица, Фудиња и Горица; и десне - Џубрена. Леве притоке извиру у Северозападној Рили, а река Џубрена - у Лакатичкој Рили. Вода реке и притока скупља се у девет водених базена укупне запремине од 4730 куб. м. Квалитативни показатељи воде одговарају Бугарском државном стандарду за потребе пића и домаћинства.

Водени извори на територији општине су реке Горица, Фудиња, Скакавица, Ваљавица, Прави Искар, извори „Лаго”, „Извора” и „Белите Ели”. Њихова вода скупља се у девет водених базена укупне запремине од 4730 куб. м. Квалитативни показатељи воде у складу су са Бугарским државним стандардом за потребе пића и домаћинства.

Водени ресурси општине Сапарева Бања имају позитиван утицај на њен целокупни развој.

Земљишни и шумски ресурси

Од целе територије општине, 4112,1 ха (или 22,7%) је у приватној својини, претежно њиве, трајни насади, ливаде, угари и пашњаци. Државна својина износи 12638,7 ха или 69,9 % територије општине. То су земље државног шумског фонда, државног земљишног фонда, река, канала, путева, аеродрома итд. Општинска својина износи 697,2 ха. - обрадиво земљиште, угари и пашњаци, пољски путеви, необрадиво земљиште и сл. Део ливада (2,5 ха на територији општине су власништво верских организација). У поставци „друга својина” (641,6 ха, укључене су урбанизоване територије насељених места, одмаралиште „Паничиште”, индустријске и складишне зоне и изграђени објекти ван насеља, део угари и пашњака.

Од целе територије општине 7721,4 ха намењено је за потребе пољопривреде, а 9651 ха је одређено за потребе шумарства.

Општина Сапарева Бања је власник 6199,51 ха шума и земљишта у шумском фонду, који се према њиховој функцији деле као што следи:

- Зелена зона - 9,78%;
- Буфер зона - 0,20%;
- Зона санитарне заштите питке воде - 8,73%;
- Шуме са функцијом производње дрвета и формирања средине - 66,79%;
- Шума за одмор - 7,52%;
- Земљишта неповољна за пошумљивање - 0,39%;
- Природне знаменитости - 0,01%;
- Терени стења и литица - 3,61%;
- Насади за производњу семена - 2,98%.

Основне врсте дрвећа према њиховој распрострањености су: европска смрча (*Picea abies*), бели бор (*Pinus alba*), европска јела (*Abies alba*), молика (*Pinus peuce*), храст (*Quercus sp.*), буква (*Fagus silvatica*). Према врсти шума, преовлађују црногоричне шуме - 70,1% пошумљених површина.

Део Националног парка Рила налази се на општинској територији. Укупна површина износи 4309,9 ха, пошумљени део је 3191,8 ха, а непошумљени 1118,1 ха. На територији парка се налазе четири бугарска резервата - Парангалица, Централни Рилски резерват, Ибар и Скаквица. Национални парк Рила је једна од највећих заштићених територија у Европи. Два резервата „Парангалица“ и „Маричини езера“ су део светске мреже биосферских резервата у склопу програма Унеско „Човек и биосфера“.

Близина Националног парка „Рила“ је такође од кључног значаја за развој туризма.

Здравство

Здравствена инфраструктура укључује:

- Центар за хитну медицинску помоћ у граду Кјустендил - филијала у Сапаревој Бањи;
- Бивша зграда дома здравља у Сапаревој Бањи;
- Специјализована болница за рехабилитацију „Сапарева Бања“ АД.

Образовање

На територији општине постоји једна основна и средња школа „Христо Ботев“, која обухвата наставу од 1 до 7 разреда основне и од 1 до 5 разреда средње школе, као и дечји вртић „Св. Ана“ са базом у селима Ресилово, Овчарци и Сапарево. Средња школа „Христо Ботев“ нуди петогодишњу наставу из струке „Организатор туристичке делатности“ у смеру: „Организација туризма и слободног времена“ са проширеном наставом на руском језику, и из струке „економиста“, у смеру „економија и менаџмент“ са проширеном наставом на енглеском језику. Настава са профилем у сфери туризма је добра претпоставка за кадровско обезбеђивање сектора.

3.2. Туристички промет

На крај 2018 године у Општини Сапарева Бања /укључујући насеље Паничиште/ постојало је укупно 147 категоризованих објеката, укључујући места за смештај и прехранбене установе и места за разоноду. Капацитет кревета општине Сапарева Бања је 2425 кревета. Током 2018 године у општини Сапарева Бања је категорисано 30 гостињских кућа, 1 породични хотел, 5 ресторана, 5 кафе локала, 1 апартман за госте.

Као што се може видети из горе наведених података, постоји раст категорисаних објеката за 49 у односу на податке за 2017 /98 категорисаних објеката/. 2018 година, категорисано је укупно 49 туристичких објеката, од чега 36 места за смештај и 13 прехранбених установа. Укупни број места за смештај у граду Сапарева Бања је 147, а у Паничишту - 15 места.

У граду Сапарева Бања се налази и Специјализована болница за рехабилитацију /СБР/, бивши балнеолошки санаторијум са капацитетом од 150 кревета.

У односу на 2017 је повећан и број места за смештај и средстава за то, па је са крајем 2018 године број укупно реализованих ноћења на територији општине Сапарева Бања од стране домаћих и страних туриста знатно повећан:

- 2018 године - 74 769 укупно реализованих ноћења на територији општине Сапарева Бања од стране домаћих и страних туриста; број лица која су преноћила - 47 213;
- 2017 године - 67 115 укупно реализованих ноћења на територији општине Сапарева Бања од стране домаћих и страних туриста; број лица која су преноћила - 41 155;
- 2016 године - 55 318 укупно реализованих ноћења на територији општине Сапарева Бања од стране домаћих и страних туриста; број лица која су преноћила - 23 189;
- 2015 године - 38 794 укупно реализованих ноћења на територији општине Сапарева Бања од стране домаћих и страних туриста; број лица која су преноћила - 24 785;

На основу горе наведеног може се закључити да је за период од око 5 година број реализованих ноћења на територији општине Сапарева Бања од стране домаћих и страних туриста удвостручен, т.ј. забележен раст је 100%. Исто се односи и на број лица која су преноћила. То показује да је у порасту туристичко интересовање према региону и да политика руководства општине у сфери туризма даје добре резултате.

3.3. Циљна тржишта и профил туриста укључујући профил страних туриста

Истраживање Министарства туризма за актуализовање Националне стратегије одрживог развоја туризма у Републици Бугарска, 2014-2030 г. верзији за 2017 годину је показало да око 40% Бугара имало бар једно путовање годишње у циљу одмора,

екскурзије или разоноде - укупно у земљи и/или иностранству. Што су млађи респонденти и што је активнији њихов начин живота, то је већи и део оних међу њима који путују. Више путовања је реализовано и међу особама са високом стручном спремом и већим приходима. Особе које путују су територијално концентрисане - око 44% путовања реализовали су становници Југозападнoг планског подручја (претежно становници Софије). Становници Јужног централног региона (пре свега становници Пловдива) реализовали су око 17% путовања у земљи, а становници Североисточног региона - 14%. Најмање путовања су реализовали становници Северозападнoг и Северног централног региона. Они су ређе изабрали ближе дестинације у поређењу са туристима из осталих региона. Начин живота имао је велики утицај туристичких путовања.

Већа активност одражава се и у већем броју путовања. Око 2/3 свих и скоро половина просечно активних особа путовало је унутар земље. Бугарски туристи тражили су пре свега јефтина места за смештај. То је један од разлога да често бирају летњи одмор почетком или крајем активне сезоне. Финансијска ограничења и несигурност, међутим, ограничавају ране резервације, које су још једна могућност за јефтинији одмор. Најважнији фактори за избор Бугарске као дестинације за путовање су лична безбедност и сигурност, очувана природа и могућности за одмор. Основни разлог за путовање само у Бугарској или да се не путује уопште био је недостатак финансијских средстава.

Најчешће врсте туризма за које опредељују бугарски туристи у Бугарској су морски, културни, планински и уопштено - здравствени туризам (бањски, велнес и спа). Избор врсте туризма зависи од узраста и степена активности туриста. Са повећањем узраста повећава се и део оних који се опредељују за облике специјализованог туризма. то се односи пре свега на туристе преко 50 година старости, велики део којих избегава масовне дестинације чак и у летње месеце. Велики део особа које имају властиту имовину или одмарају код породице или пријатеља са властитом имовином склони су да комбинују одмор са алтернативним обликом туризма (еко, културни, бањски, лов и риболов, друго).

Расте број туриста повезаних са природом и еколошким начином живота, који су захтевни у погледу сврсисходног коришћења природних ресурса и развоја одрживог туризма. то доприноси успешном развоју алтернативних форми туризма у Бугарској и смањењу зависности туризма од сезоне помоћу подстицања путовања бугарских туриста унутар земље.

Основни извор информација о путовањима је интернет. Скоро 64% туриста у Бугарској користило је у последњој години интернет у некој од етапа свог путовања (код оних који су путовали у иностранство тај постотак је 82%).

Током 2016 године бугарски туристи су потрошили 752 млн. лева за приватна туристичка путовања у земљи. Са укупно 3 493 092 приватних путовања за исти период, то значи да је за једно путовање у просеку потрошено приближно 189 лв.

Више од 98% туриста је потпуно или у великој мери задовољно својим последњим одмором у Бугарској, а ситуација је слична и код оних који су путовали у иностранство. Део веома задовољних међу онима који су путовали у иностранство међутим је већи (81%, уз 68% за оне који су путовали у земљи), што је индикација доброг туристичког доживљаја и елемент на који Бугарска мора да обрати већу пажњу.

Могућности за добар одмор и спокој имају првенствен значај у код формирању задовољства туриста. Лепо време такође доприноси dobrим оценама. Разноврсност културних и историјских атракција није од кључног значаја за формирање задовољства дестинацијом. У контексту регистроване високе фреквенције путовања у циљу културног туризма, то значи да је за бугарске туристе разгледање знаменитости пре свега допунска активност, а не основни разлог за путовање.

Бугарска има одличне претпоставке за развој културног туризма. Становништво још увек није добро упознато са тим могућностима. Потребно је одржавање кампања за побољшање обавештености бугарских туриста о културном и историјском наслеђу земље и за стварање одговарајуће културе за културни туризам у Бугарској. Током 2016 године 62% страних посета Бугарској је било са циљем одмора, 17% је са пословним циљем, а 8% - у циљу приватне посете.

На избор дестинације за одмор утиче више фактора различите природе. **Међу најважнијима су цене, услови смештаја, услуга, клима, природа и чистоћа, или бар представа о њима, сигурност, могућност за разгледање знаменитости.** Скоро половина страних туриста сматра да је на њихово одлучивање за одмор у Бугарској утицала реклама.

Страни туристи су активнији у односу на бугарске и комбинују врсте туризма (део оних који су комбиновали две и више врсте туризма варира од 45-48% у јесен и пролеће, 55-58% лети, до 66% зими). Током активне сезоне забележене су комбинације типа „масовни - специјализовани туризам”, а током неактивне - комбинације две специјализоване врсте туризма. Најчешћа комбинација (која је и комбинација са највећим потенцијалом) је комбинација културног и додатног вида туризма. Странци чешће користе и разне изворе информација приликом одлучивања о туристичким путовањима. Лети 2010 године удео оних који су тражили информације из два и више извора износио је око 1/3, а током осталих сезона премашио је 50%. Истраживање које је обавио Google (2014 г.) показало је да су интернет канали основни извор информација приликом планирања путовања у циљу одмора, као и пословних путовања.

Запажају се промене у потражњи и врсти туристичких производа и услуга због раста дела тржишних сегмената, као на пр. група „50+”, запослених жена са својим приходима, слободних жена и мушкараца активног узраста итд. У порасту је и део европских туриста преко 65 година старости, који имају слободно време и средства. То их претвара у значајан фактор на тржишту туристичких пакета, који су

најпопуларнији код те старосне групе. Глобално је запажено смањење дела класичних путовања типа „сунце, море, плажа” за рачун повећања мобилности и фреквенције путовања, интересовања према теми „здравље и рекреација”, посете спортским и културним догађајима, посете пријатељима и родбини, авантуристичких путовања, трагањем за аутентичношћу и потапњем у локалну културу. Запажен је тренд „бекства” од напете свакодневице и већи сензибилитет према квалитету живота у целини и здравља.

Ти трендови су у целини од користи за туристичке регионе који нуде балнеотерапију, спа и велнес услуге, као што је Сапарева Бања.

Између 2015 и 2018 године раст прихода од међународног туризма код нас је 34%, а раст страних посета је 31%. Приходи од међународног туризма на текућем рачуну платног биланса према подацима Бугарске народне банке за 2016 годину износе 6 424,4 млн. лева. Уз укупно 8 251 995 посета за 2016 годину, то значи да су приходи од једне посете у просеку износили 779 лв. Међу страним посетиоцима је запажен веома висок степен сатисфакције боравком у земљи. Укупна сатисфакција варира у уским границама током појединих сезона - између 88% и 95%. Фактори који у вајвећој мери доприносе сатисфакцији варирају у зависности од сезона, али се најуопштеније могу дефинисати природним условима, односима са локалним становништвом, смештајем, локалном кухињом, посетом културним и историјским знаменитостима, а у зимској сезони и ски стазама. Према туристима из иностранства, Бугарска је привлачна дестинација и за алтернативне форме туризма - културног, бањског, балнеолошког, еко и сеоског туризма.

Фактори који формирају незадовољство код страних туриста су стабилни у времену и не зависе од сезона у којој је реализован одмор. Незадовољство се односи пре свега на инфраструктуру и путеве, отежан приступ за особе са хендикепом, тешкоће у саобраћају и прљавштину.

Циљна тржишта за привлачење туриста у Бугарску су земље Источне Европе, па и туристи из тих земаља заузимају највећи део међу туристима у Бугарској. Према подацима Националног статистичког завода (НСЗ) за период јануар-децембар 2014 године највише страних туриста је посетило земљу из: Грчке (1 031 981 туриста), Румуније (947 365 туриста), Немачке (714 195 туристи), Русије (656 454 туристи) и Турске (438 306 туриста). То се, између осталог, односи и на Србију, која је такође традиционална дестинација за туристе из наведених земаља.

Анализа страних посета у Бугарској за период 2013 - 2017 по земљама - основни индикатор привлачности дестинације - подаци за 2017 г. показују да је Бугарску посетило 11 596 167 особа, што у односу на претходну годину показује раст за 9,35% (види табелу ниже) (НСЗ, 2017).

Табела бр. 2

Посете странаца Бугарској за период 2013-2017 г. по земљама

Страни	2013	2014	2015	2016	2017
Укупно	9191782	9408821	9316624	10604396	11596167
Укључујући					
Европска Унија	5362776	5431145	5243220	6208793	6867671
Аустрија	192298	208344	175024	204489	216986
Белгија	94735	103754	100777	119429	152739
Немачка	812189	898791	826142	1003030	1046219
Грчка	1105437	1100789	1024526	1157062	1272997
Данска	70915	55924	58290	74125	67502
Ирска	18405	12739	13849	25388	31617
Шпанија	59972	65407	58852	63497	89155
Италија	129115	143561	143446	152078	177250
Кипар	17785	17231	19285	22181	24969
Малта	2988	1808	2228	4868	3984
Холандија	134683	143793	123578	147882	183755
Уједињено краљевство	269656	256932	250038	281777	352054
Пољска	283498	282105	285455	388833	424724
Португалија	6944	9825	11693	11817	17440
Румунија	1465600	1439853	1499854	1743697	1943436
Словачка	81488	81883	74770	78167	81318
Словенија	22002	20178	22859	22591	25178
Мађарска	115205	103068	102189	118805	111405
Финска	37812	32696	24914	30332	33533
Француска	180114	169581	171305	195571	231348
Хрватска	23137	25744	23968	23464	29331
Чешка	171315	182948	160978	219349	209218
Шведска	39826	40259	39288	48066	56739
Друге земље од ЕС	27657	33932	29912	72295	84774
Друге европске земље	3047582	3067160	3105221	3378927	3601426
Бивша југословенска република Македонија	429008	441107	506052	562365	583026
Норвешка	30768	33050	24629	46899	51142
Русија	695853	666538	493989	589844	565754
Србија	428582	453891	501091	490668	541303
Турска	1053046	1094985	1237841	1312895	1437276
Украјина	379444	341524	310777	342214	388645
Швајцарска	30881	36065	30842	34042	34280
Друге земље	202181	241154	268019	298718	334278
Израел	101222	129961	155276	183846	209304
Канада	17082	19339	18402	17395	19113
Сједињене америчке државе	72609	79788	81979	82465	90963
Јапан	11268	12066	12362	15012	14898
Остали свет	579243	669362	700164	717958	792792

Извор: НСЗ

Узлазни тренд је јасан индикатор повећаног интересовања страних туриста према Бугарској као туристичка дестинација, и конкретније према Сапаревој Бањи.

На основу изнетих података за 2017 јасно су изражене посете које су направили претежно држављани суседних земаља Републике Бугарске, наиме: Румунија, Грчка и Турска, као и земаља као што су Немачка и Италија, из којих је регистровано преко 1

млн. посетилаца. Повећано интересовање за дестинацију забележено је и у следећим земљама: Русија, Србија, Украјина, Пољска и Уједињено краљевство, из којих је забележено између 300 и 500 хиљада посетилаца. Значајан раст посета за период 2017 године у односу на 2013 регистрован је код Израела, са растом од 108 082 особе; Белгије - 58 004 особе и САД - 18 354 особе. У току истраживаног периода упркос генералним позитивним трендовима запажен је и одлив туриста из земаља као што су: Данска, Финска и Мађарска.

Генерални трендови у земљи утичу и на туристички промет Сапареве Бање.

3.4. Туристички производи - потенцијал и смерови развоја - на бази утврђеног Програма за развој туризма у Општини Сапарева Бања 2014 - 2020.

***Здравствени туризам** - По својој дефиницији терапеутски туризам представља врсту специјализованог туризма која има за циљ да задовољи потребе за одмором, физичким опоравком и одржавањем општег психичког и физичког стања у ванболничком окружењу. Уско повезан са балнеологијом и рехабилитацијом, терапеутски туризам има више аспеката и примена. Комбинација медицинских и туристичких услуга ужива велику популарност у светским размерама, а неистраживане територије и могућности постају све привлачније за туристе - пацијенте и кориснике здравствених услуга.*

Планине, врели минерални извори, прелепа језера и водопади, нетакнута природа, чиста животна средина и пвољна клима представљају основни ресурс за успешан развој туристичког сектора у региону. Одлична комбинација свих наведених туристичких ресурса карактерише Сапареву Бању као „златан рудник“ за свестрански развој туризма, са акцентом на балнеологију: планински и скијашки туризам, еко туризам, планинарење, културни и верски, терапеутски и бањски туризам, јахачки и екстремни туризам. Минерална вода температуре од 103 степена представља карактеристичан ресурс дестинације. Здравствени, спа и велнес туризам (балнеолошки туризам) у потпуности се развија у Специјализованој болници за рехабилитацију „Сапарева Бања“ АД (балнеолошки санаторијум), аква клуб „Котвата“, ново градско купатило, а већ и у гостињским кућама у региону, хотелима и базену средње школе „Христо Ботев“, који је отворен и за спољна лица за обуку пливања. Болница за рехабилитацију нуди могућности за профилаксу, лечење низа обољења. Минерална плажа санаторијума је реновирана са 2 базена, минералним тушевима, ђакузијем, тереном за одбојку на плажи и снек-баром који се налази у зони парка и представља привлачно место за становнике и госте града Сапарева Бања, као и за клијенте санаторијума у летњим врућинама. Аква клуб „Котвата“ је атрактивно место за госте са свим удобностима за одмор и лечење. Комплекс укључује два велика базена за одрасле, два дечја базена, контрастне базене са хладном и врућом водом, са неопходним свлачионицама и тушевима, исто тако ресторан и локал за брзу исхрану. Велики базени могу да се корист за спорт, као и за рекреацију, помоћу ђакузија са хидромасажним млазницама у њима, постоје и водопади и хидромасажне лежаљке за љубитеље спа процедура, а постоји и спољашњи ђакузи са каменим базеном са

минералном водом температуре до 40 степени и контрастни хладни базени. Ти базени повољно делују на нервни систем и користе се као ефикасно средство за јачање крвотока. Исти раде током целе године и допуњују реновирано минерално купатило са затвореним базенима и спа центром које се налази у близини. Реновирани градски парк „Николај Хајтов“, парк за брдски бициклизам Чемпионс Фактори бајк, парк „Рилска Језера“, еко стазе, природне и културне знаменитости општине представљају богат ресурс за одржавање доброг физичког и душевног стања посетилаца.

Планински и зимски (скијашки) туризам - *Та врста туризма заснива се на постојању планина у региону и могућности за туристичке активности везане за обилазак еко стаза, пењање врхова, коришћење стаза за скијање и стазе за друге зимске спортове, посете планинским језерима, водопадима, пећинама и еко-туристичким активностима повезаним са познавањем природе.*

У границама Националног парка Рила налази се преко 100 врхова, стена и литица, пећина, кањона, водопада и језера. Од језера 70 има глацијално порекло. Планина Рила је лепа и лети, и зими. Њена природа је приступачна туристима захваљујући мрежи рута и обележених планинских стаза. Једна од најпопуларнијих дестинација у Рили је врх Мусала који је највиши на Балканском полуострву (2925 м).

Планински и зимски (скијашки) туризам су заступљени претежно у околини села Паничиште и високом делу планине. Село је познато природним богатствима и повољним условима за развој планинског туризма у региону.

Високопланински део села Паничиште обезбеђује и одличне услове за зимске спортове - скијање и санкање. У њему су изграђена укупно 4 планинска дома - „Скакавица“, „Пионерска“, „Ловна“ и „Рилски езера“. Планински дом „Скакавица“ је познат по томе што је први планински дом у Бугарској.

Село Паничиште располаже са неколико стаза за скијање:

- „Бекјара“ - алпска стаза дужине 470 м, опремљена ски-вучницом за 280 особа на 1 сат.
- „Аждера“ - дечја вучница, опремљена „мини“ ски-лифтом и стазом од 150 м са капацитетом вучнице од 200 особа на 1 сат.
- Дечја стаза 200 м испред планинског дома „Пионерска“
- Стаза за скијашко трчање 1000 м на локацији „Аждера“. Постоји могућност за проширење и продужење стазе до 3000 м.
- Алпска стаза (дечја) дужине 250 м са вучницом капацитета 200 особа на 1 сат.

Просечна дужина стаза је око 500 м, а денивелација варира од 120 до 600 м. Најдужа и најстрмија стаза је код дома „Рилски Езера“ - 1100 м са денивелацијом од 500 - 600 м. Све стазе у подручју села располажу вучницама изузев стазе попут оне код дома „Ловна“. Ту се налази и једина у Бугарској стаза за спортско санкање, која одговара међународним стандардима, а стаза на локацији „Аждера“ користи се за регионална такмичења.

Културни туризам - Културни туризам (енгл. Cultural Tourism, на бугарском још Културно-познавателен туризъм „Културно-спознајни туризам“) представља облик туризма, код којег је основни циљ посета објеката везаних за културу и културне знаменитости одређене епохе или групе људи (националне, етничке, племенске итд.). Објекти културног туризма могу да буду различити облици уметности, изложени у уметничким галеријама или на отвореном, места и објекти од историјског значаја (историјски споменици) - зграде, локалитети, насеобе, предмети и сл., историјски музеји, археолошки музеји и ископавања, етнографски музеји итд. У културни туризам такође спада посета различитим културним приредбама типа фестивала, позоришних представа, презентација локалних народних традиција, обичаја, обреда и сл.

Додатан ресурс за развој туристичких услуга и туристичке понуде у Општини Сапарева Бања представља богата културно-историјска баштина општине. На њеној територији се налазе праисторијска насеоба „Кременик“ и остаци древноримског града Германеја насталог око лековитих минералних извора. У парку санаторијума и у дворишту средњовековне цркве Св. Николе могу се видети камени зидови древног римског града, остаци римског купатила и низ других археолошких налаза. Црква Светог Николе (XII. - XIII. век) једна је од најстаријих у Општини Сапарева Бања и обновљена у склопу ПРСР 2014 - 2020. Очуване су и многе друге древне цркве и неколико манастира који су претпоставка за развој културног туризма, као додатна услуга.

Територија општине Сапарева Бања је богата црквама, капелама и манастирима који стварају добре услове за развој религиозног и ходочасничког туризма.

У 2019 години ће се по десети пут одржати већ традиционално ходочашће „Рилски чудотворац“. Његова рута пролази билима планина Витоша, Верила и Рила, а пролази и територијом општине Сапарева Бања. Традиционално, ходочашће се одржава првих дана августа и посвећено је преподобном свецу и заштитнику бугарског народа, Св. Јовану Рилском Чудотворцу. Организатори су Богословски факултет Универзитета у Софији „Св. Климент Охридски“ и Општина града Софије, а учествује преко 200 ходочасника.

Еко туризам

Општина „Сапарева Бања“ има могућности за развој еко-туризма, будући да се на њеној територији налази неколико заштићених територија. Национални парк Рила је основан у циљу очувања великог диверзитета биљног и животињског света. Постојање угрожених изумирањем врста укључених у Црвену књигу Бугарске, као и бројних врста дрвећа је одредило формирање Националног парка.

- Природни резерват Скакавица (у границама Националног парка Рила);
- Водопад Скакавица, највиши водопад у Националном парку Рила;
- Природна знаменитост водопад Горица - укључен као природна атракција у низ туристичких рута.

На територији општине налазе се и зоне из Директиве о хабитатима и Директиве о птицама:

1. У склопу директиве о птицама Заштићена зона „Рила” - BG0000495 (у границама НП Рила) - са око 4300 ха у земљишту општине, представља ОВМ (орнитолошки важно место са кодом BG055)
2. У склопу директиве о хабитатима:
 - a. Заштићена зона Рила BG0000495 - исто као горе, 4300 ха.
 - b. Заштићена зона Верила BG0000308 - око 74,4 ха
 - c. Заштићена зона Рила-север BG000629

Укупно на територији општине до овог момента биодиверзитет је заштићен на површини од 10 984,1 ха - највећи део које, у облику заштићених зона, а скоро цели преостали део у облику два основн инструмента за заштиту природе у Бугарској - Закона о заштићеним територијама (ЗЗТ) и Закона о биодиверзитету (ЗБР).

Велики део хабитата приоритетних врста и природних хабитата укључених у ову оцену о развоју туризма, укључен је у тих скоро 11 000 ха.

Сеоски туризам - *Сеоски туризам је као појам стекао широку популарност у последњих неколико година. Односи се најуопштеније на одмор на селу, у сеоској кући или гостињској кући у природи. Сеоски туризам се асоцира и са сеоским животом као атмосфера, начин исхране и провођења слободног времена. За многе старије особе и децу исхрана еколошки чистим производима произведеним локално је реткост, а краве, козе и свиње су им познате само са слика дечјих књига. Смештај у селима је обично у сеоским или гостињским кућама.*

Сеоски туризам у Општини Сапарева Бања има потенцијал, али је изузетно слабо развијен. Претпоставка за развој те врсте туризма је постојање гостињских кућа, међутим недостаје оријентисаност њихових власника у погледу додатних услуга, које могу пружити туристима и које би могле представљати додатан извор прихода.

Сви описани ресурси, као и анализе њихових карактеристика, истичу велики туристички потенцијал општине Сапарева Бања. Потражња је последњих година усмерена управо према таквом типу туристичког производа, какав би морала нудити Општина Сапарева Бања, обзиром на природне и антропогене ресурсе којима располаже.

На жалост, на територији општине туризам је скромних размера. Ресурси за развој појединих врста туризма се користе делимично.

Основни проблеми Развоја одрживог туризма у Општини Сапарева Бања:

- *Недостатак модерне инфраструктуре и квалитетног смештајног капацитета високе категорије;*
- *Недостатак добро разрађеног туристичког производа са јасно израженим карактеристикама;*

- Недостатак комуникационе и дистрибутивне мреже за маркетинг туристичке понуде - у земљи, а још више - у иностранству;
- Недостатак стручног особља у сфери туристичких услуга, укључујући постојање језичке баријере;
- Недостатак атракција;
- Недовљан квалитет транспортне инфраструктуре.

Туристичка путовања су и даље пре свега заснована на индивидуелним неорганизованим туристима, али се очекује да ће убудуће знатно порасти број туристичких посета системом туроператер - агент - турист, паралелно са повећањем обавештености са интернета. Највећи приходи се очекују од неорганизованих бугарских туриста из категорије средње класе и особа са стандардним професијама за бугарску економију. Организовани туристи из иностранства у овом тренутку чине само мали део укупног броја посетилаца. Општина Сапарева Бања је, међутим, предузела озбиљне мере за побољшање нивоа туристичке инфраструктуре и развој ефикасне комуникацијске политике.

Туристичка понуда општине Сапарева Бања може да укључује широку палету специјализованих (алтернативних) облика туризма који ће представљати алтернативу масовном туристичком производу у погледу понуде, организације и ангажованог људског ресурса. Такви су: еколошки, авантуристички (бициклистичке туре, јахачке туре, туре на скијама и крпљама, сплаварење, роњење, улазак у неосветљене пећине, прелазак алпских тура са водичем) и тематски (повезан са културно-историјским наслеђем, са езотериком, религијом, вином, традиционалном кухињом, етнографијом и традиционалном музиком и занатима).

По угледу на друге регионе у Бугарској могућ је развој и уско специјализованих производа, као што су спортски, градски и забавни, и пословни (MICE) туризам. Специјализовани и уско специјализовани облици се могу дефинисати као производи са потенцијалом.

3.5. Инфраструктура

Базна инфраструктура

Путеви општинске путне мреже у Сапаревој Бањи одржавају се целогодишње у добром стању. Укупна дужина општинске путне мреже је 57 км, од којих пут друге класе дужине 15 км, путеви четврте класе дужине 22 км, и локални путеви укупне дужине од 20 км. Улична мрежа у насељеним местима има укупну дужину од 97,5 км.

Реасфалтиране и обновљене су све главне улице у општини које обезбеђују приступ главним путевима и селу Паничиште. Брз и једноставан друмски приступ селу Паничиште и дому Пионерска могућ је путем четврте класе 62084 Сапарева Бања - Паничиште - планински дом Пионерска, који је обновљен и рехабилитиран у најопаснијим деловима и већим делом своје дужине. Пут има добро покриће, габарите и пропусност, што даје гаранцију удобности, безбедности и сигурности путовања.

Саобраћај је веома добро организован са већим бројем линија које обезбеђују редован и квалитетан превоз становништва општине /аутобуси су приступачни особама са хендикепом локомоторног апарата/ до обласног центра, главног града и суседних већих градова. Број места за паркирање је повећан увођењем „плаве зоне“ за плаћено паркирање. Обележено је око 130 паркирних места, међу којима су предвиђена и места за паркирање возила која превозе особе са трајним хендикепом. Уведена „плава зона“ је део модернизације града и има за циљ регулисање и олакшање саобраћаја и паркирања на најоптерећенијим местима у граду.

Комуникације

Општина има покриће од стране сва три основна мобилна оператера за Бугарску, а приступ интернету је обезбеђен и постоји бежични оптички интернет, који је општинска управа реализовала помоћу освојеног **ваучер** за бесплатан бежични интернет на јавним местима услед учешћа општине у иницијативи WiFi4EU Европске комисије.

Општина Сапарева Бања одржава званичну интернет страницу на адреси: www.saparevabanya.bg, која информисе широку јавност, посетиоце и туристе о свим знаменитостима у региону, њиховој доступности, транспорту, услугама и сл. Општина има на располагању и фејсбук страницу, на којој се објављују сви догађаји, вести и огласи. Сви власници хотела и гостињских кућа користе услуге интернет платформе које омогућују електронско резервисање ноћења у туристичкој дестинацији.

Култура

Територија области Кјустендил, куда спада и Општина Сапарева Бања, носи трагове свих историјских периода. Трачко, грчко, византијско, средњовековно и савремено присуство оставили су своју културу и традиције. Висока културно-историјска и вредност непоновљивих споменика античког и средњовековног бугарског доба претварају регион у терен за истраживања, базу за развој културног туризма и специфичан туристички производ.

Средњовековни храм и споменик националног значаја, Црква Св. Николе у центру града је реновиран уз помоћ евро средстава 2018 године из ПРСР 2014 - 2020. А од краја прошле 2015 године у општини функционишу Ликовна галерија „Васил Крпчански“ и Етнографски музеј, изграђени по пројекту општине, уз финансирање из ПРСР 2007 - 2013 Градска галерија окупља, чува и експонира стварлаштво сапаревобањских и других истакнутих сликара. Етнографска поставка приказује живот и свакодневицу Сапаревобањчана из недалеке прошлости.

Друга средишта културног живота су пет „народних читалишта“ (домова културе) на територији општине: НЧ „Просветен л'ч 1905“, град Сапарева Бања, НЧ „От извора-2013“, град Сапарева Бања, НЧ „Пробуда-1923“, село Овчарци, НЧ „Нов живот - 1928“, село Ресилово и „Народни будители 1926“, село Сапарево, који организују различите културне приредбе, концерте на отвореном, фолклорне представе, локалне обичаје:

Лазаровање, Коледари, литерарна читања итд. НЧ "От извора-2013", град Сапарева Бања, у партнерству са општином Сапарева Бања и ТВ Родина сваке године одржава међународни фолклорни фестивал МФФ "Сапарева Бања", под насловом „Гора пева, девојка се љуља“, који изазива велики интерес учесника и гостију града.

Етнографска поставка у згради за излагање етнографског наслеђа

Градска уметничка галерија "Васил Крпчански"

Од интереса за туристе из земље су и сеоски празници, маскарадни празник „Кукери“ и неки мање типични за друга места празници и догађаји. Али, за стране туристе сви празници, прославе, догађаји везани за бугарске традиције и културу који преносе бугарске обичаје и традиције, представљају велики интерес.

Туристичка инфраструктура

Према подацима општине Сапарева Бања, ситуација на територији општине у погледу могућности за смештај са 2018 годином је следећа:

Табела бр. 3

	Хотели	Друга места за смештај, укључујући гостињских кућа, апартamenti и сл.
Број места за смештај	10	145
Капацитет кревета	2284	
% посетилаца из иностранства местима за смештај	30	
Број ноћења у местима за смештај	74769	
Просечна дневна цена за собу у активној сезони	60	

Број реализованих ноћења има узлазан тренд раста:

- 2018 године - 74 769 укупно реализованих ноћења на територији општине Сапарева Бања од стране домаћих и страних туриста; број лица која су преноћила - 47 213;

- 2017 године - 67 115 укупно реализованих ноћења на територији општине Сапарева Бања од стране домаћих и страних туриста; број лица која су преноћила - 41 155;

Капацитет кревета у местима за преноћење и смештај на територији општине Сапарева Бања је такође у порасту: 2014 године је износио 1381 кревет, у том броју и планински домови у селу Паничиште, а према подацима за 2018 годину 2284, дакле ускоро се очекује раст од 100%.

У овом моменту хотели имају претежну категоризацију од 1 до 3 звездице и практично нема хотела са 4 и 5 звездица. То у великој мери ограничава могућности општине Сапарева Бања за успешан развој профитабилног спа и велнес туризма уз понуду луксузнијег смештаја. Истовремено велики део хотела нуди квалитетне спа услуге и базене на отвореном и затвореном. Године 2019 отворен је најновији хотел у Сапаревој Бањи, Бутик хотел „103^{оо}“ са јединственим спа комплексом.

Профил туриста који се опредељују за спа, велнес и скијашки туризам, пре свега то су страни туристи, такође налаже модернизацију смештајне базе која би одговарала бољој туристичкој понуди. Имајући у виду ову чињеницу, Општина привлачи инвеститоре који тренутно граде спа хотеле са 4 и 5 звездица који ће одговорити савременим потребама за квалитетном услугом.

Прехрамбени објекти и објекти за забаву

На територији општине Сапарева Бања има око 50 прехрамбених објеката и објеката за забаву сконцентрисаних претежно у граду Сапарева Бања. То су ресторани, снек-барови, пицерија и кафеи. Будући да је јавна исхрана основан компонент туристичке инфраструктуре једне дестинације, за општину се може направити закључак да тренутно нема довољну инфраструктуру у погледу услова за забаву и разоноду, иако су забележени напори на стварању таквих услова.

Године 2017 отворио је врата биоскоп из ланца Кинополис. Биоскоп има задњи модел 3D технологије, а гледаоци ће имати могућност да осете мађију филмске уметности коју познају из биоскопа у Софији и другим великим градовима, то је омиљено место посете од стране локалних становника и свих гостију Сапареве Бање. Биоскоп приређује и позоришне представе које су од великог интереса за локалне житеље и госте општине.

У непосредној близини се налазе и друга места за забаву - градска галерија „Васил Крпчански“, етнографски музеј уз дом културе („читалиште“) „От извора-2013“, библиотека, биоскоп и 2 читалишта (дома културе) која развијају културне, просветне и забавне активности.

Као основни недостатак може се навести мали капацитет објеката, што омета пријем већег броја туриста, на пр. организованих група; једноликост менија у ресторанима, недостатак специфичног локалног гурманског специјалитета који би се разликовао од јела која се нуде у ресторанима других општина; недостатак препознатљивог културног

програма за регион, као што су вечерње представе, аниматерски програм за госте ресторана, демонстрирање бугарских традиција и обичаја - то су све чиниоци са негативним утицајем на развој конкурентног туризма заснованог на локалном туристичком производу.

Као позитиван моменат може се навести разумевање и жеља за развој од стране локалних предузетника.

Еко стазе и туристичке руте

У погледу природних услова на територији општине, Сапарева Бања није само административан центар, већ и издвојена туристичка целина која нуди развој различитих облика туризма: балнеолошког, планинског и скијашког, културног, сеоског, спортског, јахачког, а истовремено има и озбиљне повољне услове за спознајни и еко туризам.

Низ туристички рута и еко стаза пролази територијом општине, а у Информативном туристичком центру „Гејзир“, као и у Посетилачком центру „Паничиште“, туристи могу користити услуге оспособљених планинских водича.

Добро су разрађене следеће руте:

- Жичара „Рилски езера“ (жичара од планинског дома Пионерска до планинског дома Рилски Езера).
- Еко стаза „Ваљавица“ - Путем живе воде;
- Еко стаза „Горица“ до Овчаричког водопада и Соколовог видика;
- Европска туристичка рута Е-4
- Туристичка стаза до капеле Св. Илије
- Туристичка рута: град Сапарева Бања, насеље Ђурђево- Манастир „Св. Стефан“ - Ржана;
- Туристичка рута: село Сапарево - Манастир „Св. Стефан“ - Обешен камен - планински дом „Пионерска“;
- Туристичка рута: град Сапарева Бања - Оброчиште „Света Варвара“ - Езериште;
- Туристичка рута: град Сапарева Бања - Паничиште - Седам Рилских језера.

Спортска инфраструктура

Спортска инфраструктура у Општини Сапарева Бања карактерише се dobrим условима што ствара услове за развој масовног спорта. Политика општине разматра будућу одржавање и изградња нове спортске инфраструктуре условом за развој туризма, што ће се користити и од стране локалног становништва за одржавање доброг стандарда живота и здрав начин живота.

Природни и климатски ресурси пружају одличне могућности за развој спорта у општини у следећим категоријама:

- Алпско скијање (екстремно скијање, сноуборд и сл.)
- Бијатлон
- Лака атлетика

- Планинско трчање
- Алпинизам
- Аутомобилске трке
- Фудбал - фудбалски клуб „Германеја” и женска екипа
- Пливање
- Рвање
- Бициклизам и брдски бициклизам
- Јахачки туризам
- Голф
- Лов

Сапарева Бања и Паничиште су домаћини:

- дечје скијашке утакмице за куп Петра Попангелова, у којем учествују деца из целе земље;
- скијашке утакмице за ветеране;
- скијашка утакмица за куп Невенке Пееве;
- летња утакмица у скијашком трчању на ролер-скијама за Куп Сапареве Бање,
- одржавање републичке скијашке утакмице у планинском трчању.

3.6. Људски ресурси

Привлачност туристичке дестинације одређује и квалитет људског ресурса ангажованог у пружању туристичких услуги. У том погледу наша земља осећа оштар недостатак квалификованих и добро припремљених кадрова који би били успешно запослени у туристичким предузећима. Достигнућа која је бугарски туризам забележио последњих неколико година захтевају адекватну припрему кадрова који би обезбедили најбољи дочек и услугу туристима. За обезбеђивање тог нивоа припреме кадрова је неопходно одржавање уске везе између послодаваца и образовања. Део мера за реализовање тог циља везан је за отварање Центра за квалификацију и преквалификацију кадрова у туризму, на иницијативу Министарства туризма у сарадњи са Министарством образовања и науке (Министарство туризма, 2018). Целокупна замисао пројекта јесте потпомагање и задржавање запослених у сектору, уз повећање њихове квалификације и решавање проблема сезонске зависности у тој бранши. Према подацима о кретању радне снаге НСЗ за 2015 у сектору хотелирства и угоститељства запослено је 158 300 лица, 2016 године њихов број је 114 838 лица, а 2017 - 113 365 лица (НСЗ, 2018). Тај негативан тренд резултат је више фактора, а само један од њих је сезонско запошљавање особља, а најтежи ефекат има недостатак особља. Додатне мере које предузима Министарство туризма у циљу превазилажења проблема са кадровима у сектору јесте примена комбинованог образовања у систему средњег образовања (што је успешно примењиво и у сфери високог образовања) по узору Немачке, Аустрије и Швајцарске, где систем функционише изузетно успешно. Обезбеђивање квалификованих кадрова у сектору је од кључног значаја за још успешнији развој туризма у земљи, а то захтева и одржавање уских веза међу државом, бизнисом и образовним институцијама.

Ипак постоји чињеница да низак ниво примања у сектору, као и сезонска запосленост, чине туристичку грану непривлачном за кадрове, нарочито на позицијама нижих нивоа. Недостатак људских ресурса у последњим годинама постаје један од највећих проблема индустрије, за који не само што није пронађено решење, већ се тај проблем и погоршава. Потребне су мере на националном и локалном нивоу за смањење проблема сезонског запошљавања (на пример подстицање мобилности међу туристичким местима активним у различите сезоне, као и развој алтернативних облика туризма). Запошљавање нискоквалификованих кадрова из иностранства мора се вршити са опрезом, будући да представља фактор ризика у односу на квалитет туристичке услуге.

Проучавање у склопу пројекта „Трансфер иновација у туризму”¹ идентификовало је и проблеме у односу на развој људских ресурса на нивоу фирме:

- Недостатак стратегија фирми за развој људских ресурса;
- Недостатак инвестиција у људске ресурсе;
- Недостатак обуке, језичке, за увођење нових технологија и пословне;
- Ниска склоност запослених ка географској и стручној мобилности;
- Недостатак партнерства у размени кадрова
- Недостатак тачне процене потреба послодаваца у туризму за радном снагом са одређеним карактеристикама и вештинама
- Недостатак кадрова припремљених за нове облике посла у туризму (везане за нове технологије, иновације и трендове у индустрији)
- Недостатак добро припремљених кадрова у специфичним областима (на пр. туристичких водича, рехабилитатора, физиотерапеута и других)
- „Одлив“ кадрова у иностранство.

На националном нивоу недостаје свеобухватна државна стратегија развоја кадровског потенцијала у туризму, а сарадња између образовних институција и послодаваца још увек није довољно развијена². Проблем у сектору представља и недостатак тачне процене потреба послодаваца за радном снагом са одређеним карактеристикама и вештинама.

Ти подаци се међутим односе на економију у целини и базирани су на малом делу предузећа у сектору. Потребна су даља редовна проучавања стања људских ресурса у туризму, пословних политика за њихов развој и оцене потреба послодаваца у туризму, а конкретно у општини Сапарева Бања, у циљу обезбеђивања одговарајућег основа за сарадњу са образовним институцијама.

Професионални смер туризма није укључен међу приоритетне на листи владине Уредбе бр. 64 од 25 марта 2016 године о условима и реду утврђивања броја примљених студената и доктораната у државним високим школским установама и о усвајању листе приоритетних стручних смерова, будући да према подацима Система рангирања високих школских установа за 2016 годину, дипломци из струке Туризам у најмањем степену налазе посао по струци, у односу на дипломце из других стручних смерова.

¹ Орма Травел ЕООД, Пројект BG051PO001-7.0.07-0046-C0001 „Трансфер иновација у туризму“, 2013 – 2014 г., Оперативни програм за развој људских ресурса“ 2007 - 2013 г.

² Округли сто „Људски ресурси - фактор за успешна развој туризма“, 2014 г.

Овај документ је израђен у оквиру пројекта: CB007.1.11.075 „Бањски туризам - будућност здравства“, уз кофинансирање Европске Уније преко Програма за прекограничну сарадњу Interreg - ИПП Бугарска - Србија – 2014 – 2020

Део послодаваца који су изјавили да у наредних пет година очекују да запосле кадрове са високом школском спремом у области туризма је едва 2%. Поређења ради, тај део у економском смеру је 47%. Систем рангирања забележио је и већи ризик од незапослености код дипломаца туристичке струке од просечног за све дипломце. Број дипломаца образовних смерова и струка везаних за туризам последњих година је у опаду, што још више погоршава проблем кадрова у сектору.

3.7. Институционални оквир

Више од 100 хил. туриста је посетило Рилска језера током активне летње сезоне 2018 г., а раст је преко 12%, према подацима Министарства туризма. То јасно показује да Сапарева Бања има добре изгледе и за развој бањског, планинског и културног туризма, а близина Софије је важна претпоставка за повећање туристичког промета. Позитиван тренд јесте да је забележен пораст ноћења у области и општини за више од 17%, иако још увек преовлађују једнодневна путовања. Важно је задржавање туриста на дуже време у региону, за што се морају понудити више атракција и доживљаја.

На општинском нивоу је разрађен и примењује се Програм развоја туризма у Општини Сапарева Бања на период 2014 - 2020 са јасним и конкретним циљевима, заснованим на детаљним анализама.

На националном нивоу је актуализована национална стратегија одрживог развоја туризма у Републици Бугарска за 2014 - 2030 г., а нова верзија је од краја 2017.

У припреми је и стратегија развоја балнеолошког и спа туризма /Министарства туризма/, која ће бити завршена до краја 2019 г.

Додатно, у погледу институционалног оквира, у Бугарској је већ уведена регулатива за функционисање балнеолошког сектора. Важан корак у том погледу је представљало доношење Уредбе о условима и реду сертификаковања „балнеотерапијског (медицинског спа) центра“, „спа центра“, „велнес центра“ и „таласотерапеутског центра“ у склопу Закона о туризму. То је први такав подзаконски акт који уводи минималне обавезне законске норме којима морају одговарати специјализовани центри. На тај начин ће се прекинути пракса да сваки хотел са базеном или сауном сам одлучује да ли ће се назвати спа центар, и на тај начин не одговара очекивањима туриста. Сертификација је добровољна, али само објекти који су проверени на лицу места ће моћи да укључују назив спа и биће уписани у Национални туристички регистар.

3.8. SWOT анализа

На основу ситуационе анализе и свих података изнетих до овог момента одређене су снаге и слабости дестинације Сапарева Бања, као и могућности и препреке за њен будући развој.

Табела бр. 4

ПРЕДНОСТИ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none">Разноликост туристичких ресурса, релативно добра туристичка инфраструктура са растом туристичког промета и значајним нереализованим потенцијалом у појединим врстама туризма - фестивалском, еко, сеоском, бањском и велнес, културно-историјском, верском, гурманском, и тд.;Релативно добар географски положај са разноликим рељефом и високом конкурентношћу у односу на цене;Повољна клима за целогодишњи туризам;Повољан географско положај, висока надморска висина и могућност задржавања снежног покривача зими;Добра саобраћајна приступачност /близост међународном путу Е-79, коридорима 4, 8 и 10/, у близини главног града и међународног аеродрома, обласних градова и међународних граница;Јединствен феномен - једина у Бугарској и континенталној Европи гејзир-фонтана - 103° С;Флористички и фаунистички богатство врста, велики број заштићених врста на територији;На територији општине се налазе део НП Рила, резерват Скакавица, Заштићена територија Горица;Висок потенцијал за развој и афирмисање као бањска, спа и велнес дестинација;	<ul style="list-style-type: none">Дефицити у односу на одржавање и развој туристичких атракција, културних и природних знаменитости и нематеријалне културне баштине;Ниски приходи становништва, низак стандард;Депопулација због старења становништва и механичке миграције према већим обласним центрима;Јасно изражен сезонски карактер туристичких посета;Одсуство представника туроператери и турагената на територији општине;Недостатак квалитетних кадрова на тржишту рада и кадрова са квалификацијом за нове професије у туризму (везане за нове технологије, иновације и трендове у индустрији)Недостатак обучених кадрова у специфичним областима (на пр. водичи, рехабилитатори, физиотерапеути и други)“Одлив“ кадрова у иностранствоЗначајна сезонска колебања запослених и велики одлив особља, Недостатак материјалне и техничке базе високе категорије;Недостатак довољног броја објеката и места за слободно време и забаву;Преовлађују предузећа малих и средњих размера, без могућности пружања конкурентног производа;

Овај документ је израђен у оквиру пројекта: СВ007.1.11.075 „Бањски туризам - будућност здравства“, уз кофинансирање Европске Уније преко Програма за прекограничну сарадњу Interreg - ИПП Бугарска - Србија – 2014 – 2020

- Богато културно-историјско наслеђе, мноштво цркава, капела и манастира;
 - Добре могућности за развој традиционалног производа у традиционалној средини;
 - Високи степен задовољства са основним елементима туристичког доживљаја;
 - Еко територија без индустријских загађивача;
 - Висок потенцијал за биолошку пољопривреду и еколошку производњу;
 - Нема пренасељавања територије, мала насељена места, мала густина насељавања;
 - Конкурентне цене туристичке понуде.
- Делимично амортизована туристичка инфраструктура;
 - Кратка просечна дужина боравака;
 - Недостатак уређене депоније и постојање више илегалних депонија које негативно утичу на имиџ дестинације;
 - Недовољно развијена инфраструктура за третман отпадних вода;
 - Ниска енергетска ефикасност;
 - Недостатак свеобухватне информативне стратегије;
 - Недостатак комуникационе политике, рекламе и маркетиншке стратегије;
 - Недостатак хоризонталне и вертикалне комуникације заинтересованих страна за развој туризма;
 - Низак степен развоја елемената изван опсега туристичких дестинација;
 - Недовољан развој информативних технологија: информација н аинтернету и маркетинга;
 - Неискоришћени туристички ресурси;
 - Недостатак иновативних идеја и преференција за инвестирање у туризам;
 - Низак степен опремљености стадиона, стаза и дворана иновативном спортском опремом и постројењима на високом технолошком основу;
 - Недовољне инвестиције у развој музејске мреже, слабо коришћење нових технологија, мали број посетилаца;
 - Недовољне могућности за одржавање великих међународних догађаја и слаби развој конференцијске инфраструктуре

	<ul style="list-style-type: none"> • Недоступан, неудобан за коришћење и лоше структуриран фестивалски календар, дуплирање више културних и туристичких институција, са различитом и непотпуном садржином; • Недовољна и неефикасна промоција производа са потенцијалом за еко, сеоски, авантуристички, верски, вински и гурмански туризам, фолклорни догађаји, певачки фестивали и традиционални бугарски празници.
МОГУЋНОСТИ	ПРЕПРЕКЕ
<ul style="list-style-type: none"> • Велики туристички потенцијал; • Развој одрживог туризма и издвајање општине Сапарева Бања као јединствене дестинације са разноликом туристичком понудом; • Изградња имиџа балнеолошке, спа и велнес дестинације не само у земљи, већ и на међународном плану; • Повећавање интереса страних инвеститора; • Повећање запослености; • Задржавање становништва на територији општине; • Постизање енергетске ефикасности уз смањење трошкова за грејање, расвету путем искоришћавања геотермалних капацитета, сунчане енергије, хидроелектрана итд. и преусмеривање уштеђених средстава на инвестиције у модернизацију; • Висок потенцијал и услови за развој више туристичких профила (балнеолошки, планински, еко, спа, културни, спознајни, спортски, јахачки, сеоски итд.); • Приступ европским тржиштима; • Побољшање инфраструктуре; 	<ul style="list-style-type: none"> • Ескалација финансијске кризе и стагнација економије; • Недовољне инвестиције; • Раст миграционих токова • Глобалне климатске промене и висока рањивост географских подручја • Загађење ваздуха, воде и земљишта које доводи до промене материјалне средине и антропогених ресурса потребних за развој туризма • Велика конкуренција у погледу доминантних туристичких производа Бугарске • Демографска криза и депопулација подручја, старење становништва; • Одлив квалификованих и младих кадрова у велике градове и иностранство; • Повећање диспропорција у приходима; • Климатске промене које доводе до пропасти туристичке сезоне; • Кашњење са испуњењем пројеката, програма и мера за развој општине и туризма; • Ризик губитка средстава из

- Јачање међународних веза;
- Побољшање квалификације и вештина кадрова у туризму;
- Повећање ефикасности маркетиншких и промотивних програма и активности;
- Могућности за реализовање туристичког раста упркос кризи због специфичности дестинације;
- Еко територија, могућност за развој биолошке пољопривреде;
- Развој туризма и повећање квалитета туристичког производа, укључујући изналажење нових и иновативних туристичких производа и смештај у објектима категорије са 4 и 5 звездице;
- Повећање стандарда живота становништва;
- Изградња постројења за прераду отпада и увођење технологија без отпада у циљу смањења загађења у региону;
- Повећање обавештености и мотивације локалног становништва;
- Подстицање развоја специјализованог туризма (на пр. еко, етно, гурмански туризам), користећи повољне услове за диверсификацију туризма у пограничном подручју;
- Побољшање приступа објектима од туристичког интереса, а тиме и потпомагање искоришћавања природне и културне баштине;
- Коришћење културне баштине као генератор нових производа и могућност за запошљавање;
- Побољшање имиџа пограничног подручја као туристичка дестинација помоћу стварања заједничког прекограничног

европских програма и фондова због обустављања финансирања од стране ЕК;

- Све чешће елементарне непогоде попут земљотреса, шумских пожара, поплава;
- Недостатак средстава за одржавање транспортне инфраструктуре;
- Неправилно управљање туристичких објеката и локала;
- Губитак тржишта, што доводи до затварања локалне производње;
- Недовољне инвестиције приватног сектора у образовање и квалификацију на радном месту;
- Недостатак одговарајућих урбанистичких планова и расподела туристичких региона, укључујући услед политичких промена у влади;
- Утицај кампања усмерених на масовни туризам од стране конкурентних дестинација;
- Даља зависност од међународних туроператера на масовног туризма;
- Неуспешно реализовање рекламних активности због недовољног финансирања.

туристичког бренда;

- Повећање броја особа повезаних са природом и еколошким начином живота, са захтевима за одрживо коришћење природних ресурса и развој одрживог туризма;
- Повећање популарности алтернативних врста туризма;
- Већи акценат на цену приликом тражења дестинација за туристичка путовања

Закључци који се могу направити на основу SWOT анализе развоја туризма у Општини Сапарева Бања показују да је територија општине богата природним и антропогеним туристичким ресурсима, располаже изграђеном туристичком инфраструктуром и има потенцијал да постане основна туристичка дестинација не само на домаћем тржишту, већ и са међународним значајем.

На основу SWOT анализе се може закључити да туризам у Општини Сапарева Бања има значајан потенцијал за будући развој, нарочито у погледу развоја алтернативног туризма, наиме планинског, ваканционог, балнеолошког, спа, велнес, културног, верског, сеоског, еко, спознајног, спортског, екстремног, фестивалског, авантуристичког и гурманског /кулинарног туризма.

Проблеми са којима је суочена Општина су бројни, али се могу превазићи. Основне тешкоће представљају демографска питања и економска криза, низак степен стручне квалификације запослених, побољшање и изградња нове туристичке инфраструктуре која одговара већим захтевима, припрема комуникационе и маркетиншке стратегије, и пре свега развој конкурентног туристичког производа.

Део 3

Ситуацијска анализа развоја туризма, посебно бањског туризма у Општини Сокобања

Зелено срце Србије - општина Сокобања се налази у централном делу југоисточне Србије. Размештена међу планинама Ртањ, Озрен и Буковик, то је један од најпосећенијих српских балнеолошких одмаралишта. То је град вечне младости, град који дарује здравље свакоме ко га посети. У Сокобањи осим термалних извора који лече обољења гастроинтестиналног тракта, гениталија и инфекције мокраћних путева, кожна обољења, различите врсте реуматизма, дијабетес, анемију и низак крвни притисак, ваздух је повољан за лечење и профилаксу бронхијалне астме и хроничног бронхитиса. У том крају време је стало, а природа је остала нетакнута. Стари град чува своју историју од Средњег века до данас.

4. Профил Општине Сокобања као дестинација за балнеолошки туризам

4.1. Општа карактеристика

Сокобања се налази у Југоисточној Србији на просечној надморској висини од 400 m и једно је од најпопуларнијих одмаралишта у Србији. Током векова је имала више имена: Балнеа, Бања, Велика Бања, Алексиначка Бања, Сокол Бања, а 1859 године је именована по древном граду Сокограду који је био срушен 1416 године.

Сокобања се налази у истоименој долини, опкољена средње високим планинама: Озрен (1174 m) на југу, планина Ртањ (1560 m) на северу, Девица (1116 m) до гребена на југоистоку, Слевен (1099 m) и Крстанац (1069 m) на истоку и Буковик (894 m) и Ражањ (897 m) на западу. Кроз Сокобању тече река Моравица која према западу формира Бованску клисуру. Сокобања је удаљена 30 km од аутопута Е-75 и железничке пруге. Растојање до Београда и аеродрома „Никола Тесла” је 230 km, а до Ниша и аеродрома „Цар Константин” 58 km. Повезана је са Тимочком Крајином преко Бољевца и Књажевца. Општина Сокобања обухвата територију од 525 km² и има око 18000 становника, а град има око 8500.

Клима је умерено континентална. Лето је умерено топло, а зима је хладна. Јесен је топлија од пролећа, а ноћи су пријатне, нарочито лети, када има мање влажности. Природне води и ваздух су чисти и лековити. Богатство ваздуха негативним јонима

доприноси општем благостању организма и брзом опоравку од тегоба, претежно респираторних проблема и последица стреса.

Подручје је богато минералном водом, која је позната својим лековитим својствима. Термални извори Сокобање су међу најлековитијим у Србији. Има укупно 6 термалних извора. Њихова температура је у границама од 28 до 45 °C. Богатство и лековитост минералне воде привлачи велики број туриста у циљу лечења - сфера утицаја је код следећих обољења: хронични бронхитис, бронхијална астма, психонеуроza, неурастенија, висок крвни притисак, хронични реуматизам, ишијас, анемија, нека гинеколошка обољења, малаксалост.

Сокобања је добро познато бањско одмаралиште, чак и ван граница Србије. Историја сведочи да су ти лековити извори били познати и коришћени још у римским купатилима, турском купатилу, као и у познатој историјској знаменитости - купатилу кнеза Милоша тренутно се развија као модеран балнеолошки и рекреативан центар.

Конак кнеза Милоша Обреновића, подигнут у 19 веку, налази се у самом центру Сокобања, као и „хамам“, старо турско купатило из 15 века. Управо по налогу кнеза Милоша Обреновића, прва анализа лековитих термалних вода је извршена у Бечу 1834 године, а први званични гост је допутовао у Сокобању дана 08 јуна 1837 године по Јулијанском календару. То сведочи о дугој традицији организованог туризма у региону „Бивше Југославије“ - већ 183 године.

Сокобања има јединствен положај - смештена на обронцима планине Озрен и у близини планине Ртањ, у близини реке Моравице, Бованског језера и највећег водопада у Србији - Рипаљка. Сокобања је опкољена бројним културним знаменитостима и историјски споменицима, као што су древни градови Сокоград, Бован и Врмца. Изнад града се уздиже стрма литица са средњовековном каменом тврђавом Сокоград.

Сокобања је богата природним лековитим термалним минералним изворима. Чист планински ваздух и блага континентална клима доприносе њеном позитивном имиџу. Сокобања је добро позната по превенцији и лечењу бројних обољења.

Поред тога, Сокобања нуди бројне спортске и забавне активности. Тенис, фудбал, игралишта за кошарку и бројни центри за разоноду и активан одмор су на располагању гостима града.

Један од ресурса у региону су и богата ловишта на обронцима блиских планина и дуж реке Моравице, језера Бован и Врмицан нуде одличне могућности свакоме ко тражи активан одмор.

Авантуристима су на располагању бројне туристичке туре и посете пећинама.

Током целе године Сокобања је домаћин више културни и уметничких манифестација са међународним учешћем - „Прва хармоника Србије“, уметничка колонија „Сокоград“ и „Бањско културно лето“.

Сокобања данас је међу најпосећенијим туристичким дестинацијама и сматра се једном од седам најпопуларнијих туристичких места у Србији.

Оно што чини Сокобању идеалним одредиштем специјализованим у лечењу и рехабилитацији јесте повољан утицај континенталне климе, висока концентрација кисеоника, озона и негативних јона у ваздуху, низак степен загађености ваздуха, мали број магловитих и ветровитих дана, постојање специфичних елемената у ваздуху и олигоминерална вода.

Највећи градови у близини Сокобање су Алексинац (30 км), Бољевац (27 км) и Књажевац (47 км). Сокобања је повезана са аутопутем Београд - Ниш преко Алексинца, а преко аутопута и са свим осталим регионима Србије.

Употреба земљишта

Од укупно 525 километара квадратних, Општина Сокобања има 30 357 дка пољопривредног земљишта (подаци за период после 2000). Скоро 23% (7 693 хектар) од тога су обрадиве површине, остало су углавном ливаде (около 5 500 хектара) и пашњаци (10 500 ха). Око 1300 хектара су воћњаци и виногради. Укупна површина покривена шумама је око 17 100 хектара.

У планском подручје, шуме и земљиште шумског фонда износи укупно 23 298,56 ха (36,79% укупне површине), што представља скоро три четвртине шума.

Од укупне површине букове шуме заузимају више од 70%. Остало су храстове, грабове и церове шуме, а такође има и багрових и мале површине четинара. Велики је број налазишта лековитог биља печурки, али у циљу превенције уведене су озбиљне рестрикције њиховог брања.

Планина Буковик се налази према западу, 12 км од Сокобање, у близини Бованског језера. Планина је позната изобиљем дивљих животиња и печурки, од којих су нарочито заступљени вргањ и тартуфа. На планини је издвојен резерват за јелене.

Као додатак потенцијалу за развој планинског туризма, од нарочитог геоморфолошког интереса су клисуре. Река Моравица је на свом путу створила две занимљиве клисуре: Сокоградску, у горњем делу реке, и Бованску - у доњем делу, при чему обе клисуре нуде одличне могућности за развој на туристичких услуга у облику излета, одмора и риболовачког туризма.

Исто тако значајан потенцијал и атрактивну геоморфолошка вредности имају пећине у околини. Највећа од њих је Сесалачка пећина, која је отворена за посете.

Водени ресурси

Територија региона Димитровград где се налази Општина Сокобања карактерише се разноликом хидрографском мрежом, нарочито у погледу извора топле и хладне минералне воде, који су и основни ресурс за развој туризма.

Из туристичког потенцијала Сокобање највећу вредност има лековита минерална вода. У Сокобањи има топлих, хладних и млаких минералних извора који су концентрисани у три објекта у тзв. Централном бањском парку, у области Бањица поред корита реке Моравице. Већи део извора није у експлоатацији, а искоришћавање њиховог потенцијала тек предстоји.

Температура воде је у границама од 28 °C до 45 °C, на основу чега се 6 основних извора деле у две основне групе, са температуром воде од 28 до 34 °C и са температуром воде између 39 и 45 °C.

Минералне воде спадају у групу радиоактивних олигосулфидних хипертермних или хипотермних вода. Има и хладна минерална вода, богата манганом - у извору Здрављак, у близини истоименог хотела.

Хадније и млаке минералне воде се подгревају додатно и користе се за лечење следећих обољења: хронични реуматизам, посттрауматска стања, неурастенија, хронични гинеколошки поремећаји, умерено висок крвни притисак, психонеурозе, анемија, малаксалост итд. Термо-минералне радиоактивне воде се користе на различите начине - за лековите каде, терапеутско пливање, али такође као вода за пиће и друге врсте терапије.

Термална минерална вода у Бањи Јошаница је такође у експлоатацији. Она спада у групу хипотермних олиго вода. Њена лековита својства помажу код хроничних упала желуца и дванаестерца, обољења локомоторног апарата, поремећаја пробавног тракта и рака дебелог црева, хроничне упале мокраћних путева и других упала.

Осим термалних вода, Сокобања може рачунати и на ресурс река у региону. Река Моравица дугачка је 60,4 км и представља десну притоку Јужне Мораве. Извире у подножју планине Девица. Према западу од општине река се улива у Бованско језеро. Моравица је богата смуђем, кленом, **стаја** и пастрмком. Притоке Моравице су бистре планинске реке и потоци где има речни ракова. Низ реку се налази шест плажа: Жупан у средини, Теснац, Шест каце, Три каце, Џентлмен и Лептерија. У реку Моравицу се улива више минералних извори.

Бованско језеро је удаљено око 10 км од Сокобање. Има неколико добро плажа у добром стању. Дугачко је око 8 км, а максимална дубина језера је око 50 м. Језеро има добре услове за пливање, риболов, излете и језерски туризам, а на плажама, у близини села Бован, могу да се изнајме и педалине.

Врмцанско језеро се налази у подножју планине Ртањ, на растојању око 15 км од Сокобање и 3 км од села Врмца. Језеро представља одлично место за одмор, риболов и брање лековитог биља и шумског воћа. До села се може стићи асфалтним путем, а даље шумским путем се долази до платоа где се налази и само језеро.

Клима

Клима Сокобање је умерено-континентална, с тенденцијом прелажења у планински тип на подручјима са већом надморском висином. Основне климатске карактеристике подручја су хладне зиме, вруће и сунчано лето и јесени које су топлије од пролећа. У околини Сокобање нема загађивача ваздуха и воде. Специјалан допринос квалитету ваздуха има „ружа ветрова“, која се формира изнад долине, доводећи свеж и чист ваздух. Ваздух богат негативним јонима доприноси целокупном опоравку организма и нарочито је повољан за лечење респираторних проблеми и стреса.

Економија

Број предузећа мери се на основу специфичног показатеља - број предузећа на 1000 становника - за Сокобању тај показатељ износи око 5, док је за Србију у целини скоро 15.

Број активних предузетника се креће између 470 и 500 у последњих 7 година.

Структура економских грана показује претежни удео трговине и релативно низак удео индустрије.

Незапосленост у целини износи преко 20%, код скоро 25% за земљу. У региону становништво је у прогресивном опаду, могућности за обуку - такође. Највише је запослених у рударској индустрији, следи сфера хотелирства и угоститељства. На трећем месту по броју запослених је сфера здравства и социјалних делатности. Остали сектори су веома слабо заступљени и обухватају релативно мали број радника:

- Пољопривреда, шумарство и управљање на водама;
- Електрична енергија, гас и вода;
- Трговина на велико и мало;
- Транспорт, складиштење и везе;
- Администрација;
- Образовање;
- Друге друштвене, социјалне и личне активности везане за услуге.

Најмањи је број запослених у сфери производње, грађевинарства и финансијског посредовања. Нема запослених у сфери некретнина.

Гранска структура економије, основни удео трговине и релативно мали удео индустрије.

Основни проблеми економије су:

- Нефункционално Удружење приватних предузетника;
- Незадовољавајући дијалог јавног и приватног сектора;
- Недостатак интересовања за партнерство;
- Велики удео сиве економије;
- Мали број предузећа ангажованих у производњи;
- Велики број трговина - основна сфера трговине /око 40%/ и само 10% је прерађивачка индустрија (пекаре, млекаре, месаре);
- Мало и затворено тржиште;
- Често банкротирање малих и средњих предузећа;
- Сезонски карактер туристичке гране;
- Недостатак информација о могућностима и условима за покретање бизниса;
- Недостатак квалификованог особља.

4.2. Туристички промет

Као једно од најлепших и најпознатијих туристичких одређишта у Србији, са завидним бројем ноћења годишње, Сокобања нуди широк спектар приватних (преко 5000 кревета), и општинских/ државних места за смештај (10000 кревета).

Табела бр. 5

Год.	Број туриста			Број ноћења			Просечни број ноћења	
	Укупно	Приватни	Општински/ државни	Укупно	Приватни	Општински/ државни	Приватни	Општински/ државни
2010	48837	47572	1265	295098	290575	4523	6,1	3,6
2011	53402	52481	921	325207	321500	3707	6,1	4,0
2012	49175	48403	772	306568	303499	3609	6,3	4,0
2013	50629	49041	1588	306506	301179	5327	6,1	3,4
2014	42438	39682	2756	219755	209058	10697	5,2	3,8

Табела бр. 6

Год.	Број туриста			Број ноћења			Просечан број ноћења	
	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни	Домаћи	Страни
2015	65762	62251	3511	402306	389432	12874	6,25	3,6
2016	111503	102071	9432	724644	700112	24532	6,8	2,4
2017	115026	103725	11301	657524	626709	30815	5,85	2,73
2018	114360	101167	13193	535616	498463	37153	4,9	2,73

Постоји низ проблема који ометају развој туризма - међу којима је лош квалитет питке воде, последица дотрајале водоводне мреже. Покривеност водоводне мреже у Сокобањи је преко 95%, али губици у мрежи износе више од 45%. Секундарни цевоводи су стари, са преко 30 година. Уз то, највећи проблем за Сокобању јесте недостатак воде за пиће у летњим месецима. То оставља веома лош утисак код потенцијалних туриста, а они који су се једном суочили са проблемом не враћају се други пут.

Покривеност канализационе мреже је око 90% у граду, док села немају никакву канализацију. Постоји постројење за пречишћавање отпадних вода, али обзиром на то да је изграђено 1974, већ је дотрајало и има неодговарајући капацитет. У томе се се такође примећује као препрека за развој туризма.

4.3. Циљна тржишта и профил туриста укључујући профил страних туриста

Најважнија тржишта за Бугарску и Србију су пре свега: Русија, Грчка, Немачка, Енглеска, Македонија, Румунија, Турска и Израел. Перспективна тржишта су: Румунија, Русија, Грчка, Украјина и Белорусија.

Страни туристи активно комбинују врсте туристичког доживљаја и извлаче најбоље од сваке врсте одмора (удео оних који су комбиновали две и више врсте туризма варира од 45-48% ујесен и пролеће, 55-58% лети, до 66% зими). У активној сезони постоји комбинација типа „масовни и специјализовани туризам”, а у неактивној комбинација две специјализоване врсте туризма. Најчешћа комбинација, а вероватно и са највећим потенцијалом, јесте комбинација културног и још једне врсте туризма. Типичне комбинације четири специјализоване врсте туризма су: културни и гурмански туризам, планински и морски туризам; бањски /спа/ балнеолошки и морски туризам, туризам у циљу лечења и гурмански туризам; еколошки и планински туризам, гурмански и културни туризам и сеоски туризам плус гурмански, планински и вински туризам. У односу на специјализоване врсте туризма, основни чиниоци који одређују избор дестинације су слични за све четири врсте у питању: атрактивна природа, осећај непоновљивости и специјалног доживљаја, доступност здравствених услуга,

приступачност објеката и могућности за коришћење додатних туристичких услуга. Страни туристи у Бугарској и Србији имају сличне преференције у погледу начина доласка - 62% летњих посетилаца и оних који бирају специјализовани туризам (културни, бањски, еколошки и сеоски) долазе авионом, као и 52% зимских туриста. Аутомобилом путује скоро 30% летњих и зимских туриста и 23% оних који бирају специјализовани туризам. Најчешће аутомобил за посету користе страни туристи из Балканских земаља (преко 80% свих). Долазак авионом је најпопуларнији код туриста из Русије, Скандинавских земаља и Источне Европе, као и код гостију из Велике Британије и Америке. Трошкови бугарских и страних туриста за одмор су сразмерни примањима домаћинстава. Средства која туристи издвајају за одмор износе приближно 26-28% просечног месечног прихода домаћинства, а у осталим сезонама - око 13-18%. Код страних туриста одлука о одмору је мотивисана ценом, при чему је тај тренд стабилан у времену. Различити облици рекламе утичу на одлучивање о одмору нарочито код мање популарних врста туризма као што су еко и сеоски. То показује неопходност за већим обимом рекламе Бугарске и Србије као дестинације и правилно усмеравање рекламе.

4.4. Туристички производи - потенцијал и смерови развоја

С обзиром на структуру економије, као и у виду дуге традиције, општина Сокобања њен економски развој мора бити заснован на:

- Развоју туризма;
- Развој пољопривреде и развој сеоских подручја;
- Развој предузетништва и малих и средњих предузећа.

За развој туризма у Сокобањи је најважније постојање природних ресурса (термалних минералних извора и геоморфолошких особина), заштићених природних објеката, богате културе и историје и повољних климатских услова. Уз то, у непосредној близини Сокобање постоје бројни објекти са великим потенцијалом за туристичке активности - нарочито излетне активности. Општина Сокобања има традиције у сфери туризма (најдужу историју бањског туризма у Србији), одликује се бројним туристичким догађајима, великим бројем могућности за смештај и исхрану, разрађеним планом развоја туристичких дестинација, близином Коридора 10 (Е 75), што су све добре претпоставке за искоришћавање потенцијала.

Развој туристичког производа са једне стране зависи од примарних постојећих капацитета, као на пример природних ресурса, културно-историјске и етнолошке баштине и савремене уметности, а са друге стране, од секундарних капацитета, као јавна исхрана и места за смештај, туристичких агенција, планирања саобраћаја. Као допуна горе наведеном може да се обрати пажња на средину у којој туристи проводе свој одмор - околина мора бити пажљиво укључена и очувана, зато што се само на тај начин гарантује дугорочна експлоатација и коришћење локалног ресурса, а уз то и његово очување за идуде генерације.

Развој Сокобање до овог момента заснован је на неколико основних туристичких производа: балнеолошки, спа и велнес, као и спортски туризам, лов и риболов.

Потенцијал је велик и у погледу развоја осталих врста туризма које се морају развити: вангациони туризам, еко-туризам, пословни и конференцијски туризам, планински, језерски, сеоски, фестивалски и догађајни туризам, као и многи други.

Заштићене територије у региону су:

1. Озренске ливаде - предео изузетних одлика - део Озрен планине под заштитом државне, на име Секретаријата општине Сокобања од 1973, на предлог Републичког института за заштиту природе у Београду: заштита ливада и шума, пећина и извора.

2. „Лептерија-Сокоград“ - клисура реке Моравице - природни ресурс од првенственог значаја - представља површину изузетно разноликог рељефа са атрактивним геоморфолошким облицима, као и великим диверзитетом флоре и фауне, и културно-историјских споменика (средњовековна тврђава Сокоград, споменик од националног значаја).

3. Природна знаменитост „Велика и мала Рипаљка“, природни ресурс који се налази под заштитом државе од 1948 године. Водопад се формира на реци Градашница и налази се на 420 м надморске висине, око 3 км јужно од центра Сокобање. Он спада у категорију водопада и висок је 17,5 м.

Еколошки важна подручја Републике Србије на територији општине Димитровград су: Ртањ - важна биљна зона међународног значаја и заштићено подручје за птице, Озрен и Девица - заштићене зоне за лептире.

Развој Сокобање до овог момента заснивао се на неколико основних туристичких производа: балнеолошки, спа и велнес, као и спортски туризам, лов и риболов.

Сокобања организује велики број културних, туристичких и спортских догађаја - на пример - Свети Јован Биљобер, манифестација Златне руке, Бањско културно лето, бијенале карикатура на тему околине, спортски маратони.

Сокобања Моравица има позориште са 360 места, летњу позорницу са 1800 места и 5000 стојећих места, музеј са богатом етнографском збирком и сталну поставку о развоју здравства и туризма. Јавна библиотека у Сокобањи постоји више од 130 година и садржи преко 30 хиљада књига. У Сокобањи и околини има неколико православних цркава, неке од којих датирају од XI и XIII века.

4.5. Инфраструктура

Сокобања се развија као туристичко и здравствено средиште, за што знатну улогу има стање саобраћаја, путна мрежа и инфраструктура у целини. У циљу продуживања туристичке сезоне у Сокобањи се ставља акценат и на израду нових туристичких производа. У ту сврху изграђена су нови спортски објекти, тако да све више спортских екипа посећује околину за одржавање професионалних тренинга и припремних кампова.

Мноштво објеката са културно-историјским потенцијалом за привлачење туриста је обновљено /изграђено и развија се успешно. Међу њима су:

Етно кутак “Грудоњске воденице” - налази се у селу Граданица (2 км од центра), на малој речици. На локације постоје два млина стара више од два века. Већи млин је претворен у етно кухињу где сваки посетилац може да припреми разноврсна јела из околине, према традиционалним рецептима, уз помоћ инструктора, на етнолошким семинарима “Етнос”. Друга, мања, воденица, претворена је у радионицу за традиционалне занате. У дворишту постоји има мали амфитеатар где се одржавају програми везани за историју и традиције околине Сокобање.

Године 2001 отворена је Уметничка галерија - задужбина Милуна Митровића на иницијативу сокобањског сликара Милуна Митровића, у којој се сваке године организују бројне изложбе познатих домаћих и међународних сликара. Милун Митровић је један од оснивача и Уметничке колоније “Сокоград”.

Уметничка галерија у Сокобањи

Етно музеј у Врмци је отворен 2010 године и налази се у згради еноријашког дома. Има сталну поставку народних ношњи, керамике, текстила и алата. Посетиоци могу да прате цео процес израде народних ношњи на традиционалан начин.

Етно музеј у Врмци

Читаво подручје Сокобање чувено је црквама, храмовима и њиховим остацима, а има и неколико меморијалних споменика посвећених истакнутим историјским личностима, као што су: Хајдук Вељко Петровић (у парку Врело-Борићи), Љуба Дидић (у центру) и кнезу Милошу Обреновићу (удаљен 5 км од Сокобање у правцу Алексинца).

У знак сећања на те истакнуте личности које су посетиле Сокобању подигнуте су спомен бисте Стевану Сремцу, Браниславу Нушићу, Исидори Секулић и Иви Андрићу. У централном парку се налази биста локалном партизанском јунаку Алекси Маркишићу.

Организација за туризам и културу у Сокобањи је регистрована као јавна установа и има 8 радника са пуним радним временом. Делатност организације има за циљ ефикаснији рад туристичке индустрије, проширење обухвата рекламе туризма, сарадњу са медијима, као и обаљање активности у области културе и спорта. Агенција располаже сопственим водичем /на располагању свакодневно/ који је на располагању свим посетиоцима Сокобање. Организација управља и воденим парком „Подина“.

4.6. Људски ресурси

Незапосленост у целини премашује 20%, уз скоро 25% за земљу. Становништво у региону опада прогресивно, као и могућности за образовање.

Велики део незапослених жале се на недостатак информација о могућностима и условима за покретање бизниса, а предузетници - на недостатак квалификоване радне снаге.

4.7. Институционални оквир

Основни национални стратешки документи који обликују институционални рамка оквир стратегије јесу:

- Национална стратегија одрживог развоја - усмерена на одрживи економски раст и привредни и технолошки развој, одрживи развој друштва заснован на социјалној једнакости и очувању животне средине уз рационално коришћење природних ресурса.
- Национални програм очувања животне средине - један од основних докумената у области екологије, за свеобухватну, међусекторску, стратешку политику који обезбеђује планирање и руковођење региона у наредних десет година.
- Стратегија управљања отпадом за период 2010-2019 година - основни документ који обезбеђује услове рационалног и одрживог управљања отпадом на територији Републике Србије.
- Национална стратегија одрживог коришћења природних ресурса, чији су основни циљеви: (1) усмеравање услова за одрживо коришћење природних ресурса, стварање база за дефинисање планова и програма; (2) смањење негативног утицаја коришћења ресурса у економији и на животну околину, разрађивање основних показатеља који ће се пратити; (3) усмеравање развоја на одрживу производњу (путем ефикаснијег коришћења природних ресурса) и потрошњу.
- Стратегија развоја територије Републике Србије 2009 - 2013 - 2020. Та стратегија има специјалну улогу за будући територијални развој Србије занована је на дугорочној визији о стратешким смерницама развоја и дистрибуције финансијских капацитета, коришћењу постојећих фондова и страних инвестиција, на основи одрживог коришћења ресурса и територијалног капитала.
- Стратегија развоја информатичког друштва у Републици Србији до 2020.

- Стратегија развоја железничког, путног, домаћег воденог, ваздушног и интермодалног транспорта у Републици Србији
- Стратегија и политика развоја индустрије Републике Србије на период 2011-2020
- Стратегија подршке развоја на малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности на период 2015-2020
- Стратегија подстицања и развоја страних инвестиција - основни циљеви Стратегије подстицања и развоја страних инвестиција укључују привлачење спољашњих инвестиција у развој сектора у земљи.

4.8. SWOT анализа развоја туризма

Табела бр. 7

Предности	Слабости
<ul style="list-style-type: none">• Природни ресурси (термална минерална вода и гео-морфолошки облици) и балнеолошки потенцијал• Богато културно / историјско наслеђе• Постојање заштићених природних територија• Повољни климатски услови• Доступност излета у непосредној близини Сокобање• Традиција у туризму (најдужа историја бањског туризма у Републици Србији)• Туристички догађаји• Здрава животна средина• Постојање услова за екстремне спортове• Постојање ресторана, укључујући са понудом здраве хране, коју производе локлани произвођачи, а која се нуди у традиционалним за	<ul style="list-style-type: none">• Недостатак савремене и модернизоване инфраструктуре• Недовољан опсег градских урбанистичких докумената• Сива економија• Компликоване и нетранспарентне процедуре издавања грађевинских дозвола, што доводи до илегалне и неконтролисане градње• Кратка туристичка сезона• Недостатак централног грејања зими• Недовољна места за пикнике• Мала диверзификација туристичких производа• Недовољан капацитет за екстремне спортове• Недовољна популаризација туристичких догађаја• Дотрајали капацитети за смештај (хотели)• Недостатак обучених кадрова за рад у

Interreg - IPA CBC Bulgaria - Serbia

<p>Сокобању ресторанима;</p> <ul style="list-style-type: none"> Очуване старе зграде и етно села Постојање генералног плана за развој туристичке дестинације Близина Коридора 10 (Е 75) Повољан географски положај и близина емитивним тржиштима Разноврстност природних и антропогених ресурса, минерални извори и блатна налазишта; Конкурентност дестинације у односу на цене; Постојање довољних ресурса за развој алтернативних облика туризма; 	<p>туризму (високо образовање, знање језика)</p> <ul style="list-style-type: none"> Неприпремљеност за стране госте Непостојање стратешког приступа маркетингу и реклами Недостатак препорзнатљивих сувенира Недостатак туристичких пакета и програма.
Могућности	Препреке
<ul style="list-style-type: none"> Реализовање заједничких маркетиншких иницијатива на национално и регионалном нивоу; Подстицање међукултурних веза и сарадње; Могућности за развој одрживог туризма помоћу штедећег коришћења природних ресурса; Раст популарности специјализованих врста туризма које дестинација нуди; Преоријентисање туриста на мање популарне дестинације; Продужење туристичке сезоне Обезбеђивање система за грејање у туристичким објектима зими Коришћење капацитета Бање Јошанице 	<ul style="list-style-type: none"> Финансисјка и економска ситуација у Србији Неодговарајуће законодавство Недостатак инвеститора Продужење статус квоа неконтролисане градње Смањење становништва (негативна миграција/ депопулација) Конкурентација у погледу цена од стране блиских туристичких дестинација, што са своје стране може да доведе до одлива туриста; Мала диверзификација националне економије; Лоше одржавање инфраструктуре у великом делу региона земље; Погоршање квалитета услуге; Коришћење стране ниско

Овај документ је израђен у оквиру пројекта: СВ007.1.11.075 „Бањски туризам - будућност здравства“, уз кофинансирање Европске Уније преко Програма за прекограничну сарадњу Interreg - ИПП Бугарска - Србија – 2014 – 2020

Interreg - IPA CBC Bulgaria - Serbia

<ul style="list-style-type: none">• Стварање више школе за туризам и кетеринг• Коришћење потенцијала Озрена, Ртња, Буковика и Бованског језера• Повезивање села и њихових особина са туристичком индустријом• Развој спортско-рекреативног туризма• Развој сеоског туризма• Развој конгресног туризма• Развој догађајног/ фестивалског туризма	<p>квалификоване јефтине радне снаге, што доводи до одлива квалификованих кадрова који се са своје стране преоријентишу према страним тржиштима;</p> <ul style="list-style-type: none">• Привлачење претежно неимућних туриста.
--	---

Део 4

Стратешки циљеви одрживог развоја општине Сапарева Бања и општине Сокобања као туристичке дестинације

5. Општи стратешки циљеви и очекивани резултати

Основни задатак ове стратегија јесте да дефинисање путева ефикасније комуникације између општина Сапарева Бања и Сокобања, у циљу њиховог претварања у препознатљиво и омиљено одредиште место за балнеолошки туризам, посете и разоноду.

Основни циљеви заједничке стратегије развоја засновани су на циљевима Програма прекограничне сарадње Бугарска - Србија и односе се на уједињавање ресурса обе општине - Сапарева Бања и Сокобања, и промовисање могућности за интерактивни и динамичан интеркултурални програм међусобног упознавања две различите културе и њихових специфичности помоћу заједничких туристичких производа у склопу једног туристичког путовања, или више путовања, заједничких фестивалских и културних догађаја, спортских иницијатива и сл.

То су:

- **Модернизовање инфраструктуре и побољшање животне средине са обе стране границе на основу бољег транспортног приступа, боље информативне и комуникацијске услуге, као и помоћу прекограничних система заједничких туристичких услуга усаглашених са принципима очувања животне средине;**
- **Развој позитивних економских интеркација у региону и унапређење капацитета за заједничко коришћење туристичког потенцијала у циљу повећања просперитета помоћу изградње мреже туристичких објеката;**
- **Популарисање начела одрживог развоја у пограничном региону уз помоћ успешних модела сарадње администрације и привредних субјеката, као и сарадња међу локалним заинтересованим лицима у области туризма.**

Остварење наведених циљева ће допринети следећем:

- **Стварање услова за сарадњу у циљу решавања заједничких изазова пред малим насељеним местима са ниским стандардом живота помоћу развоја заједничких туристичких производа - заједничко коришћење ресурса и компетенција;**

- Подстицање туризма, а на бази тога и економског, културног и социјалног развоја општине Сапарева Бања и општине Сокобања у два погранична суседна региона;
- Повећање сатисфакције туриста понудом нових и разноврсних туристичких програма;
- Интензивирање односа Бугарска - Србија, подстицање партнерстава за економски развој у сфери туризма на основу заједничког коришћења ресурса.

•Приоритети

Основни приоритети су:

- Побољшање инфраструктуре туризма у целини
- Проширење понуде туристичких производа и услуга
- Продужење туристичке сезоне и постизање атрактивности током целе године
- Улагања у развој кадрова у сфери туризма и обезбеђивање могућности за њихову обуку и развој
- Уједињавање ресурса две општине заједничком понудом, ради привлачења већег броја туристи и на дуже временске периоде.

•Визија о развоју заједничког туристичког производа

Визија о заједничкој стратегији предвиђа развој позитивног имица Сапареве Бање, Бугарска, и Сокобање, Србија, као популарне, модерне и приступачне целогодишње туристичке дестинације за балнеолошке, бањске и велнес услуге.

На основу основних мотива на водећим емитивним тржиштима и формулисаних предности и недостатака могу се издвојити следећи начини на које туристичке дестинације Сапарева Бања, Бугарска, и Сокобања, Србија, могу повећати своју атрактивност:

- ✓ привлачење страних инвеститора у изградњи нове материјалне базе високе категорије која би потпомогла афирмисање имица Бугарске и Србије као дестинације са туристичким производом високог квалитета;
- ✓ активно коришћење потенцијала минералних вода као специфичан ресурс по коме се дестинација разликује од њених директних конкурената и има могућност да се брендира као дестинација са одличним условима за развој здравственог туризма;
- ✓ брендирање два региона као места са великим бројем антропогених ресурса, богатом културно-историјском баштином и очуваним традицијама које су атрактивне својом аутентичношћу за туристе који се занимају за културу, историју и очуване обичаје. Те предности су од кључног значаја за обе дестинације у процесу њихове консолидације као занимљива места која нуде здравствен и културни туризам.

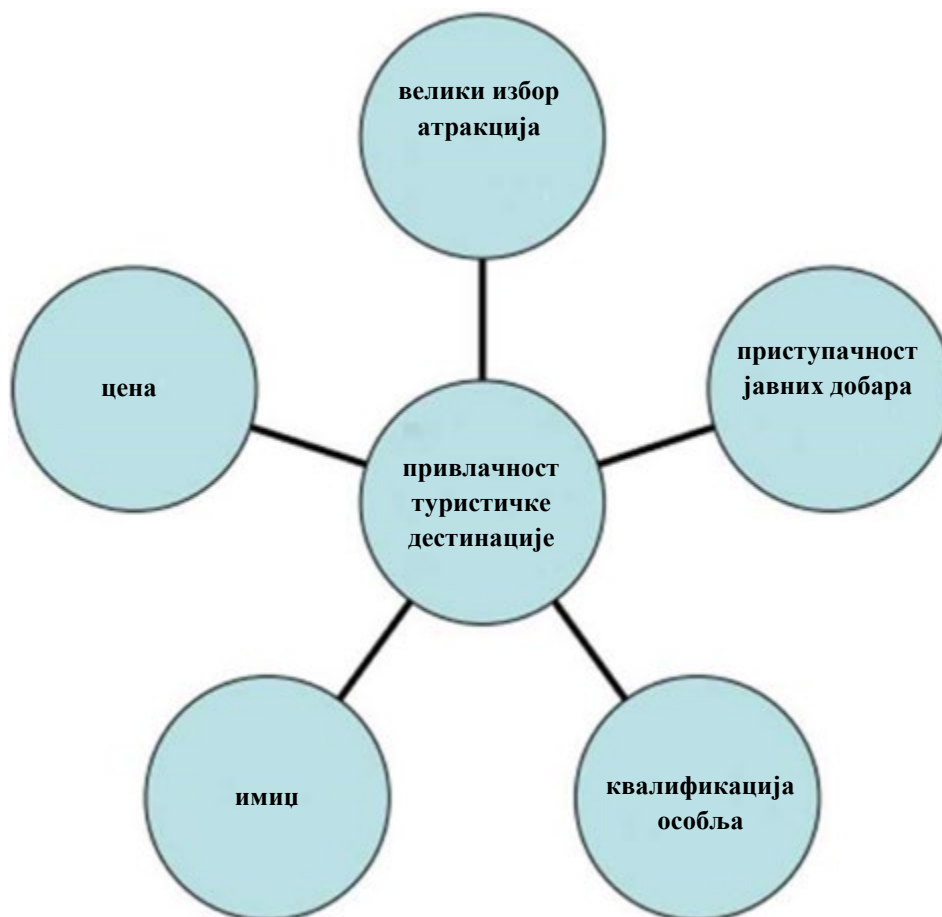
- ✓ повећање квалификације кадрова помоћу уске сарадње међу средњим и високим школама, државом и бизнисом, што ће довести до повећања квалитета услуге, према томе и до привлачења више и имућнијих туриста.

Специфични садржајни акценат визије укључује реализовање потенцијала за побољшање имица пограничног подручја као туристичка дестинација помоћу стварања заједничког прекограничног туристичког брэнда и диверсификовање туристичке понуде и одговарајућих пратећих услуга:

- Сапарева Бања, Бугарска, и Сокобања, Србија, препознатљиве целогодишње туристичке дестинације са добрим имиджем за локалне и стране туристе
- Сапарева Бања, Бугарска, и Сокобања, Србија, са очуваним природним лепотама и модерним туристичким условима - укључујући атрактивне услове за смештај, удобну транспортну инфраструктуру, разнoлике и специфичне туристичке производе
- Сапарева Бања, Бугарска, и Сокобања, Србија - развој одрживих туристичких региона на основу партнерства свих заинтересованих страна.

Успешни заједнички туристички производ подразумева оптималну комбинацију традиционалних терапеутских активности, као што су балнеотерапија, рехабилитација и профилакса помоћу модерних велнес и бањских програма, и стварање уско специјализованих производа типа „Сапарева Бања и Сокобања - пријатељи Вашег здравља“. Све то, међутим, у комплексној презентацији - зато што здравствени туризам /који обедињује балнеолошке, спа и велнес услуге/ има озбиљан потенцијал за развој када је у комбинацији са скоро свим осталим врстама туризма - планински, културни, летњи и ванкациони туризам, спортски туризам, пословни туризам, гурмански туризам, манифестацијски и фестивалски туризам, еко туризам, сеоски туризам, верски туризам и сл.

Приликом израде предлога за мере узете су у обзир основни елементи који дефинишу привлачност региона у теоретском погледу.

Фиг. 1. Елементи који обликују привлачност туристичке дестинације
Извор: Адаптирано из (Горчева. I, М. Божинова. Управљање међнародних туристичких дестинација, Фабер, 2011)

Такође је узето у обзир следеће проучавање: Улазни туристички промет је током 2017 из ЕУ износио 6867671 особу, из земаља изван Европске Уније - 3601426 особа, а из осталих земаља - 334278 особа. На основу изнетих статистичких података и годишњих анализа које израђује Министарство туризма о посетама страних туриста по појединим емитивним тржиштима, могу се издвојити основни разлози који мотивишу посету одређене дестинације за сваку од земаља порекла (види Фиг. 2) (Министарство туризма, 2017).

Фиг. 2. Мотивација на емитивним тржиштима за посету Бугарске као туристичке дестинације

Извор: Министарство туризма

Важно је истакнути и значај имица за развој оба региона - Сапареве Бање, Бугарска, и Сокобање, Србија, као атрактивне туристичке дестинације - од основног је значаја имиц сигурног и безбедног места за провођење слободног времена туриста. Безбедност и сигурност дестинације. То су услови који одређују и број туриста који се опредељују за неку дестинацију (Иванова. П., Т. Личев, 2017), што су важне претпоставке за развој туризма. Туристима је потребна сигурна и безбедна средина за време њиховог боравка. То налаже изградњу система за гарантовање безбедности локалних становника и страних посетилаца (Нешков, М., Маринов, Ст., 2013). Један од фактора који карактеришу имиц дестинације јесте и перцепција туриста која дефинише дестинацију као привлачну или непривлачну за посете.

Страни туристи доживљавају Бугарску пре свега као дестинација за морски рекреацијски туризам, која има карактер јефтине и блиске дестинације за велики део европских земаља. У директној конкуренцији са земљом је наш јужни сусед - Грчка. У односу на медитеранске земље Бугарска нема веће конкурентне предности, нарочито што се тиче туристичке понуде и имица. Претежна перцепција Србије јесте као дестинација са јефтиним туристичким производом који привлачи претежно мање имућне туристе. Исто се делимично односи и на Бугарску. У последњих неколико година Министарство туризма Бугарске, а и Влада Србије, раде на промени тих

перцепција, а циљ је да Бугарска, исто као и Србија, буду позициониране као дестинације са квалитетним и приступачним производом у унутрашњости и на периферијама две земље.

Циљ за Бугарску је да буду максимално искоришћене предности које наша земља има као туристичка дестинација, наиме: богатство природних и антропогених ресурса, приступачност, безбедна територија, постојање разноврсних атракција за различите врсте туризма. Неопходна је израда јединствене националне маркетиншке стратегије, која би недвосмислено представљала дестинацију Бугарску на спољашњим тржиштима, као земља која има оригиналне традиције и објекте који немају аналог. Услови који негативно утичу на перцепцију дестинације од стране туриста концентришу се пре свега око лоше и лоше одржаване инфраструктуру, која ограничава приступ посетилаца туристичким објектима; неквалификовану услуга; недостатак ангажованости у погледу приступачности туристима са хендикепом и друго.

Те су специфичности упоредиве и са Србијом.

Позитиван утицај на имиџ два региона која су предмет овог документа би имало њихово афирмисање као дестинација која брани интересе туриста. Дефинисање конкретних захтева према туристичким предузећима у погледу лојалности и коректности туристичких услуга би повећало сигурност туриста. У случајевима неодговарајућег квалитета понуђене услуге, туристи би морали имати право да упуте приговор њеном понуђачу, а такве жалбе ће разматрати нарочити орган (туристички омбудсман). Тај орган веома добро функционише у Шведској, где брине за поштовање права туриста и заштиту њихових интереса (Нешков, М., Маринов, Ст., 2013).

Нивои цена туристичких услуга су одлучујући фактор привлачности дестинације. Традиционално, Бугарска и Србија се доживљавају као туристичка дестинација, која нуди квалитетан туристички производ по разумној цени (Министарство туризма, 2017). Повећање нивоа цена туристичких услуга, а тиме и привлачење имућнијих туриста, може се постићи побољшањем приступачности дестинације, нарочито у погледу инфраструктуре. Могућности реализовања тог циља пружа оријентисање дестинације на потрошаче са просечним приходима, уз очување квалитета услуге и високог нивоа сатисфакције. Дестинација мора развити популарност објеката од интереса, специфичних ресурса, услуга и палете алтернативних облика туризма којима располаже и који би привукли пажњу туриста са већим приходима. Изнети елементи су од основног значаја за привлачност туристичке дестинације. Врсте и велики избор атракција, у комбинацији са расположивошћу туристичких ресурса, боља приступачност дестинације, као и релација квалитет/ цена у склопу целокупног туристичког производа имају пресудан значај у избору дестинације, што се односи на стране и домаће туристе.

6. Програм реализације Стратегије

Пакет активности усмерених на развој и побољшање квалитета туристичке понуде

1. Неопходност одржавања заједничких састанака представника туристичке понуде ради дефинисања смерница његовог развоја

Веома је важно да читава политика ужива подршку од стране становништва и свих заинтересованих фактора. То се реализује одржавањем округлих столова, форума, конференција, анкета. Њихово одржавање обједињује јавност да се иде заједно у изабраном смеру.

2. Израда заједничких производа и рута које спајају два региона

Страни туристи из удаљених тржишта имају веома озбиљан потенцијал посета у Бугарској и Србији, према томе је и развој тих тржишта претпоставка за раст броја туриста у оба региона. За то је међутим неопходна израда заједничких туристичких производа међу суседним земљама, будући да путовања код туриста у питању укључују посету неколико дестинација у Европи. Израда заједничких туристичких пакета са Србијом има за циљ сарадњу у привлачењу потенцијалних туриста са перспективних тржишта, као што су Кина и Јапан, будући да приликом планирања путовања дотични туристи желе да посете најмање две дестинације у Европи.

Од суштинског значаја у том погледу је познавање особености циљних тржишта.

На доњој слици приказан је оријентациони процес избора туристичке дестинације:

Графикон приказује основне разлоге за избор одмора године 2014 у 28 чланица ЕУ, као и Молдавији, Турској, Македонији, Црној Гори и Исланду.

Ако изузмемо атрактивност мора - акценат у обе општине могу да буду и друге водене површине. У Општини Сокобања постоје уређене плажне ивице поред речних корита, а у општини Сапарева Бања - поред минералних базена. То наводи на могућност да се промовише постојање „плаже“ - што је погодан производ - „Сунце и велнес услуге за Ваше здравље у Сапаревој Бањи и Сокобањи“. Обзиром на различити хемијски састав минералне воде у две општине - може да се понуди допунски пакет за целокупно лечење, које се проводи на територији једне општине, а затим се наставља у другој општини.

На другом месту по значају је природа - карактеристика која је типична за обе општине и показује огромни потенцијал за развој. Обе општине имају на располагању прелепу природу, планине, језера, реке, термалне изворе, лепе пејзаже. Могућности за развој заједничких производа је неограничена. Нарочит интерес би представљао авантуристички туризам. Авантуристички туризам је један од сектора туристичке индустрије са најбржим развојем, који привлачи имућне потрошаче, потпомаже локалну економију и подстиче примену одрживих пракси. Укључује активности као што су подводни сафари и подводна археологија, кану, сплаварење, авантуристички, планински и друмски бициклизам, јахање, неке врсте цип-сафарија, програме преживљавања,

Овај документ је израђен у оквиру пројекта: CB007.1.11.075 „Бањски туризам - будућност здравства“, уз кофинансирање Европске Уније преко Програма за прекограничну сарадњу Interreg - ИПП Бугарска - Србија – 2014 – 2020

планинско пењање са планински водичем, планинске туре различите тешкоће, укључујући туре са скијама са шаркама, скијама за трчање, са крпљама за снег, екстремним скијама, експедицијски /високопланински туризам према планинским врховима, сноуборд и друго. Према подацима Adventure Tourism Development Index-а, Бугарска је међу првих 10 земаља са најбржим и највећим потенцијалом за развој авантуристичког туризма. Партнерство са Србијом би само могло повећати тај потенцијал.

*Водопад Скакавица,
Сапарева Бања, Бугарска*

Пећина Сесалац, Сокобања, Србија

Културни туризам такође заузима велико место међу разлога за избор места за одмор.

Културни туризам задовољава специфичне естетичке, интелектуалне и психолошке потребе особе и претпоставља високу културу, радозналост и постојање истраживачког духа код туриста који се опредељују за њега. Та врста туризма може бити изузетно узбудљива и задовољавајућа. Упознавање са туђим културним традицијама, обичајима, уметношћу, историјом, светоназорима, религијом системом вредности увек представља неку врсту искушења за интелект и карактер, а често доводи и до „културног шока“. Туристи који се опредељују за културно-спознајни туризам су мобилнији и склони трошити више средстава од обичних туриста, који унапред купују туристичке пакете. Најважнији културно-историјски споменици у свету се налазе под заштитом Организације уједињених нација за образовање, науку и културу УНЕСКО. Организација укључује сваки објекат од културно-историјске вредности на своју Листу светске културне и природне баштине (World Heritage List). На листи се налазе око 900 споменика културе и природни феномени из целог света. Бугарска је присутна на листи са 9 таквих објеката, међу којима су град-музеј Несебар, стенски барелеф Мадарски коњаник, Трачка гробница у Казанлуку, Бојанска црква и Рилски манастир.

Предност производа културног туризма могу се најуопштеније свести на: богато културно наслеђе из различитих историјских периода и велику разноликост; територијалну концентрацију и повољан положај културно-историјских споменика, очуван аутентични локални фолклор, релативно развијену музејску мрежу, могућност комбиновања културног туризма са свим осталим врстама туризма, као и да исти служи као основа за продуживање туристичких сезона. Слабе стране културног туризма изражене су углавном недовољном диверсификацијом понуде подврста културног туризма, као што су спознајни, забавни, образовни и други, веома изражена сезонска зависност посета објеката културног туризма у земљи, недовољна промоција музеја, дефицити у таконској регулативи у погледу очувања и коришћења културних објеката и антропогених туристичких ресурса и развоја врста и облика културног туризма. Део културно-спознајног туристичког производ је и религиозни туризам. Непостојање ограничења верског карактера, слобода вероисповести у Бугарској и Србији, разумевање и подршка од страна владе, друштва и црквених институција дају добре могућности за комбиновање религиозног са елементима културно-спознајног туризма и боље искоришћавање расположивог потенцијала. Упркос богатство религиозних објеката у земљи, та врста туризма није довољно заступљена ни у једном туристичком региону. Као слабости се могу издвојити неодржавана или непостојећа друмска инфраструктура која доводи до манастира, непостојање ознака и путоказа, лоше одржавање манастира, недостатак добро обучених туристичких водича са религиозном тематиком. Недостатак је и слаба комуникација и презентација бугарских религиозних објеката као објекти за туризам. Мали је број програма који нуде ходочаснички туризам и они обухватају незнатан број објеката, што ствара препреке за развој потенцијала земље као дестинације за тај специфичан вид туризма, као и за његов будући развој и трајно присуство на туристичком тржишту. Догађајни и фестивалски туризам су такође кључни елементи културно-спознајног туристичког производа.

У последњим годинама Бугарска је започела да се афирмише као место за одржавање скупова и конгреса на међународном и националном нивоу. Упити о таквим услугама упућују се и туристичким објектима у Србији. Претпоставка за то су балнеолошки и велнес хотели, атрактивне цене и пријатна атмосфера. Уз постојање одговарајуће инфраструктуре за одржавање конгреса, конференција, изложби и других пословних догађаја, обе општине се могу претворити у место за одржавање сајмова у области индустрије и услуга, пољопривреде и нових технологија, туризма и других, добро познати у свету.

У Програму за развој туризма у општини Сапарева Бања за 2014 - 2020 наведене су конкретне варијанте комбинованих пакета у туризму. Они могу послужити као добар основ за надоградњу и обогађивање комбинација за алтернативни туризам. Постоји могућност додавања нових идеја у сфери гурманског туризма, авантуристичког туризма, догађајног туризма, фестивалског туризма и многих других.

Interreg - IPA CBC Bulgaria - Serbia

БАЛНЕОЛОГИЈА + ПЛАНИНСКИ (СКИЈАШКИ) ТУРИЗАМ

- Балнеологија (Терапеутске, бањске и велнес процедуре)
- Скије, сноуборд,

БАЛНЕОЛОГИЈА + СПОРТСКИ (ЕКСТРЕМНИ)

- Балнеологија (Терапеутске, бањске и велнес процедуре)
- Алпинизам, планинарење
- Трекинг
- Планински бициклизам
- Авантура парковиознавателен ељују за неку дестинацију мом вољство

БАЛНЕОЛОГИЈА + КОНГРЕСНИ (ПОСЛОВНИ)

- Конгреси, семинари, обуке, тим билдинг, презентације
- Балнеологија (Терапеутске, бањске и велнес процедуре)

БАЛНЕОЛОГИЈА + ЕКО (СПОЗНАЈНИ) ТУРИЗАМ

- Еко стазе, туре, камповање
- Балнеологија (Терапеутске, бањске и велнес процедуре)

БАЛНЕОЛОГИЈА + СЕОСКИ

- Балнеологија(Терапеутске, бањске и велнес процедуре)
- Ноћење у гостињској кући и упознавање са локалним традиционалним начином живота

БАЛНЕОЛОГИЈА + КУЛТУРНИ/ ВЕРСКИ

- Балнеологија (Терапеутске, бањске и велнес процедуре)
- Посета верским објектима (цркве, манастири)
- Посета археолошким и историјским објектима и споменицима културе
- Учешће у културним догађајима

БАЛНЕОЛОГИЈА + ЈАХАЧКИ

- Балнеологија (Терапеутске, бањске и велнес процедуре)
- Јахање као средство за опоравак нервног система (јахачке туре)

3. Модернизовање туристичке инфраструктуре помоћу различитих партнерстава - подршка по пројекту, приватне инвестиције, јавно-приватна партнерства, донације и сл.

- Детаљан преглед стања на бази нових туристичких производа и планирање конкретних корака у погледу реновирања и модернизације
- Привлачење финансирања у активности реновирања и модернизације, укључујући олакшање процеса у погледу административних дозвола
- Реализовање активности реновирања и модернизације у условима строгог поштовања захтева за квалитетом
- Изналажење могућности иновативних решења за одржив развој - на пример - претежно коришћење обновљивих извора енергије, очување и проширење зелених површина итд.

4. Одржавање тура за промовисање нових туристичких производа, као и модернизовање постојећих

- са представником тур-оператера и тур-агената из обе државе
- фотографске туре
- омладинска размера кадрова у сфери туризма - да будући кадрови туристичких објеката у обе општине добро познају оба региона

5. Учесће на туристичким берзама и сајмовима. Заједнички штандови. Организовање тематских радних састанака.

Туристичка дистрибуција је основни елемент у развоју туризма. То је скуп активности у вези продаје туристичког пакета усмерених на ефикасније реализовање потрошње или обезбеђивање приступа клијената туристичком производу. Туристичка агенција представља специјализовано веза која организује, нуди и предлаже и продаје пакете туристичких услуга или њихових компонената. Туроператери су организатори путовања и боравака који примају различите саставне делове туристичких производа; производ је у облику туристичких производа, где се поред основних услуга могу укључити и додатне услуге: шетње, изнајмљивање аутомобила, ангажовање водича и сл. Контакт са туристичким дистрибутерима је од основног значаја, према томе је потребно активно учествовати у састанцима са њима - нарочитим или за време специјализованих изложби и туристичких берзи.

Конкретни кораци у пакету активности:

- ✓ Одржавање локалних састанака две општине са свим заинтересованим странама и дефинисање смерница развоја - округли столови, форуми, конференције, радне групе, испитивања јавности
- ✓ Стварање заједничких комбинованих туристичких производа - са различитим облицима алтернативног туризма - здравствени туризам /који обједињује балнеолошке, спа и велнес услуге/, планински туризам, културни туризам, летњи и ванканиони туризам, спортски туризам, пословни туризам, гурмански туризам,

догађајни и фестивалски туризам, еко туризам, сеоски туризам, верски туризам и сл.

- ✓ Израда и утврђивање нових емблематичких туристичких производа фестивалског карактера - на пример:
 - Годишња конференција о иновацијама у балнеолошким и терапеутским процедурама
 - Годишња конференција о новим могућностима климатске терапије
 - Једнонедељни изазов - Еко стазе Сапареве Бање и Сокобање
 - Фестивал традиционалне кухиње / Гурмански фестивал традиционалних укуса
 - Фотографска седмица - Блага Сапареве Бање и Сокобање.
- ✓ Израда и утврђивање иновативних туристичких производа у сфери авантуристичког туризма, на пример :
 - Активне картице - Упознај Сапареву Бању и Сокобању
 - Седмица авантура у Сапаревој Бањи и Сокобањи
 - Породичне игре - Треажење блага у Сапаревој Бањи и Сокобањи и мн. др.
 - Изградња бициклистичких стаза у Сапаревој Бањи и Сокобањи;
 - Изградња система изнајмљивање бицикала у Сапаревој Бањи и у Сокобањи;
- ✓ Израда и утврђивање заједничког интернет портала догађајима из обе општине - за целогодишњи туризам - културни календар, спортски календар, фестивалски календар итд.
- ✓ Одржавање на промоционалних тура по местима, укључујући заједничку тур обе општине
- ✓ Стварање концепта за заједнички туристички штанд за време берзи и сајмова
- ✓ Стварање заједничке стратегије за привлачење инвеститора.

Важан моменат је узимање у обзир захтева туриста са циљних тржишта и на бази тога израда концепата и производа за бољу туристичку понуду. У тој вези, од нарочите користи може бити следећа табела:

Табела бр. 8

Тржишта	Понуђени производи и сегменти	Производи са потенцијалом за развој
Немачка	<ul style="list-style-type: none"> одмор на мору породични туризам скијашки туризам море планина балнеолошки, спа и велнес туризам културни туризам ловачки туризам медицински туризам city breaks 	<ul style="list-style-type: none"> индивидуелни одмори са караванама екотуризам пословни туризам вински и гурмански туризам
Русија и остале земље ОНД (Арменија, Азербејџан, Белорусија, Казахстан, Киргизија, Молдавија, Таџикистан, Туркменистан, Узбекистан)	<ul style="list-style-type: none"> одмор на мору породични туризам дечји одмор море планина скијашки туризам балнеолошки, спа и велнес туризам културни туризам 	<ul style="list-style-type: none"> ходочасне туре медицински туризам
Велика Британија	<ul style="list-style-type: none"> одмор на мору зимски туризам културни туризам city breaks еко и авантуристички туризам путовања према специјалним интересовањима море планина 	<ul style="list-style-type: none"> голф туризам пословни туризам сеоски туризам
Скандинавија и Финска	<ul style="list-style-type: none"> одмор на мору културни туризам екотуризам /пешеходен, бициклистички, јахачки/ балнеолошки, спа и велнес туризам 	<ul style="list-style-type: none"> ски туризам /Данска и Финска/ авантуристички туризам голф туризам вински и гурмански туризам

Interreg - IPA CBC Bulgaria - Serbia

Бенелукс (Белгија, Холандија и Луксембург)	<ul style="list-style-type: none"> морски туризам обиласци, културно- спознајна путовања; породични туризам 	<ul style="list-style-type: none"> балнеолошки, спа и велнес скијашки туризам city breaks еко и сеоски туризам индивидуелни одмори са караванама вински и гурмански туризам
Француска	<ul style="list-style-type: none"> морски туризам; балнеолошки и бањски туризам; културни туризам; природни туризам /трекинг, авантуристички/ 	<ul style="list-style-type: none"> зимски туризам еко и сеоски туризам city breaks инсентив туризам вински и гурмански туризам
Централна Европа (Аустрија, Чешка, Пољска, Словачка, Мађарска, Словенија, Швајцарска,)	<ul style="list-style-type: none"> одмор на мору зимски туризам дечји одмор 	<ul style="list-style-type: none"> екотуризам културни туризам вински и гурмански туризам
Балканске земље (Грчка, Косово, Македонија, Румунија Србија и Турска)	<ul style="list-style-type: none"> одмор на мору зимски туризам; културни туризам балнеолошки и бањски туризам 	<ul style="list-style-type: none"> city breaks посете фестивалима, концерти итд. вински и гурмански туризам
Далеки Исток (Кина, Јапан, Јужна Кореја, Индија, Монголија)	<ul style="list-style-type: none"> културни туризам природни туризам пословни туризам (Кина) 	<ul style="list-style-type: none"> градски туризам пословни туризам (Јапан) city breaks и шопинг туризам (Кина) комбиновани туристички производи
Блиски и Средњи Исток (Уједињени арапски емирати, Израел, Катар)	<ul style="list-style-type: none"> морски одмор бањски и балнеолошки туризам хоби туризам /забавни/ 	<ul style="list-style-type: none"> природни туризам комбиновани туристички производи

Пакет активности за информативно обезбеђивање имица и информисаности

1. Неопходност комерцијалног брендирања

Моћ маркетинга је у презентовању и стварању незаборавних слика. Стварањем комерцијалног бренда - уз пажљив избор речи, порука, боја, симбола, остварујемо утицај и незабораван доживљај. Популарисање и познатост заједничког бренда од користи је за два региона заједно, као и за сваки понаособ, и ствара одређене асоцијације код туриста.

Порука која ће пратити бренд и њена стална употреба има скоро хипнотично и подсвесно дејство, а у памети туриста остаје назив бренда. Када туриста пожели да организује путовање, тај комерцијални бренд мора бити његова прва асоцијација. Тако се ствара имиц.

Комерцијални бренд ће бити видљив за туристе, циљну публику и друге организације, а основна идеја маркетинга, и не само, јесте бити примећен, а затим и познат.

Комерцијални бренд укључује однос између производа и купца. Он подразумева групу квалитета и услуга које купац очекује. Лојалност према комерцијалном бренду ствара се задовољавањем очекивања клијента или штавише, надмашивањем очекивања клијента, чиме се повећава његова сатисфакција и задовољство.

Комерцијални бренд игра кључну улогу и код популарисања производа, његовог утврђивања и признања, као и за подршку туристичког пакета и активности које стоје иза њега.

Сваки производ је на почетку уопштен, непознат за потрошаче. Да би временом био запамћен од стране туриста на које је усмерен, његова порука се мора лако памтити, подсећати и усмеривати на два партнера у туристичком пакету и користити већ познате информације које би веома брзо спомogle оријентисању туриста у правцу који нас интересује.

2. Израда заједничке информативне стратегије са конкретним информативним каналима

За тако зацртане циљеве у склопу Стратегије је неопходна изградња информативне стратегије која ће промовисати богатство, природно и културно наслеђе два региона, како би даље представила бугарским и српским туроператерима, потенцијалним туристима и свим заинтересованим странама, важан значај балнеотерапије за одрживи економски развој две општине и за нуђење конкурентних и квалитетних алтернативних туристичких производа. Од нарочитог је значаја и активан рад са становницима општина Сапарева Бања и Сокобања који морају бити мотивисани за потпомагање развоја одрживог туризма у два региона и подизање њиховог имица као добро место за живот. А обогађивање туристичке понуде региона ће довести и до подизања имица земаља Бугарске и Србије као атрактивне туристичке дестинације на унутрашњем и међународном тржишту.

Конкретни кораци у склопу пакета активности:

- ✓ Стварање заједничке поруке - типа „Сапарева Бања и Сокобања - пријатељи здравља“ и/или “ Сокобања - срце Србије и Сапарева Бања - душа Бугарске”;
- ✓ Израда заједничког логотипа са акцентом на балнеологију, спа и велнес
- ✓ Израда и примена заједничке информативне кампање за популарисање заједничких комбинованих туристичких производа - са различитим облицима алтернативног туризма - здравствени /балнеолошко и спа и велнес/, сеоски, еко, спортски /планинарење, бициклизам, јахачки спортови, пливачки туризам, планинско трчање итд./, гурмански туризам, природно-спознајни итд.

Индикатори утицаја и индикатори резултата по пакету бр. 1:

Индикатори утицаја:

- ✓ Усаглашавање смерова развоја два региона као резултат заједничких састанака
- ✓ Постизање консенсуса о конкретним производима и рутама које повезују два региона
- ✓ Остварење модернизације туристичке инфраструктуре помоћу различитих партнерстава, на основу израђеног документа о заједничком развоју.

Индикатори резултата:

- Број одржаних локалних састанака две општине са свим заинтересованим странама укључујући округле столове, форуме, конференције, радне групе, испитивања јавног мњења;
- Број одржаних заједничких учешћа у медијским догађајима у сфери туризма;
- Број израђених заједничких комбинованих туристичких производа - са различитим облицима алтернативног туризма - здравственог туризма /који обједињује балнеолошке, спа и велнес услуге/, као и планински туризам, културни туризам, летен и ваканциони туризам, спортски туризам, пословни туризам, гурмански туризам, фестивален и фестивалски туризам, еко-туризам, сеоски туризам, верски туризам и сл.;
- Број разрађених и утврђених нових емблематичких туристичких производа фестивалског карактера;
- Број разрађених и утврђених иновативних туристичких производа у сфери авантуристичког туризма;
- Најмање један разрађен и утврђен заједнички интернет портал са догађајима из обе општине - за целогодишњи туризам - културни календар, спортски календар, фестивалски календар итд., укључујући апликацију за смартфоне;
- Обим привученог финансирања за активности реновирања и модернизације, укључујући олакшање процеса у погледу административних дозвола;
- Обим реализованих активности реновирања и модернизације;
- Број понуђених иновативних решења која подстичу одрживи развој - на пример - претежно коришћење обновљивих енергетских извора, очување и проширивање зелених површина итд.
- Број одржаних тура за презентовање нових туристичких производа, као и модернизовања постојећих
- Број одржаних омладинских размена у сфери туристичке обуке
- Број учешћа на туристичким берзама и сајмовима, укључујући заједничке штандове и / или организовање нарочитих радних састанака.

1. Пакет активности у подршку обезбеђивања имица и информисаности

Задатак 2.1. Стварање и промоција заједничког комерцијалног бренда

- ✓ Израда тематског регионалног брендирања туристичких дестинација Сапарева Бања и Сокобања;
- ✓ Стварање заједничке поруке - типа „Сапарева Бања и Сокобања - пријатељи здравља“;
- ✓ Израда заједничког логотипа са акцентом на балнеологију, спа и велнес;
- ✓ Заштита и утврђивање заједничког заштитног знака.

Задатак 2.2. Израда и примена заједничке информативне стратегије и утврђивање партнерства у име одрживог развоја

- ✓ Израда и примена заједничке информативне кампање са конкретним информативним каналима за популарисање и брендирање заједничких комбинованих туристичких производа - са различитим облицима алтернативног туризма - здравствени /балнеолошки, спа и велнес/, сеоски, еко, спортски /планинарење, бициклизам, јахачки спортови, пливачки туризам, планинско трчање итд./, гурмански/гурмански туризам, спознајни итд.;
- ✓ Стварање и утврђивање партнерства у име одрживог развоја - заједничко коришћење ресурса, иновација, стварање специјализованих страница у социјалним мрежама и у интернет простору;
- ✓ Израда прилога информативне стратегије са плановима учешћа (са интерактивним презентацијама и спотовима) у фестивалима, конкурсима, празницима, туристичким берзама и сајмовима и другим облицима од важности за промовисање туризма

Индикатори утицаја и индикатори резултата по пакету бр. 2:

Индикатори утицаја:

- ✓ Постизање сагласности о тематском регионалном брендирању туристичких дестинација Сапарева Бања и Сокобања
- ✓ Постизање препознатљивости два региона услед примене заједничке информативне стратегије и утврђивање партнерства одрживог развоја
- ✓ Постизање партнерстава у име одрживог развоја.

Индикатори резултата:

- Постигнуто тематско регионално брендирање туристичких дестинација Сапарева Бања и Сокобања;
- Израђена заједничка порука - типа „Сапарева Бања и Сокобања - пријатељи здравља“;
- Разрађен најмање један заједнички логотип са акцентом на балнеологију, спа и велнес туризам;
- Разгледани предлози за заједнички комерцијални бренд, евентуално уз следечи процес утврђивања;
- Разрада заједничке информативне кампање са конкретним информативним каналима за популарисање и брендирање заједничких комбинованих туристичких производа са разним облицима алтернативног туризма: здравственог /бањског, спа и велнес/, као и сеоски, еко, спортски /планинарење, бициклизам, јахачки спортови, пливачки туризам, планинско трчање итд./, гурмански/гурмански туризам, природо-оспознајни итд.;
- Број израђених и утврђених партнерстава за одржив развој - заједничко коришћење ресурса, иновације, стварање специјализованих страница у социјалним мрежама и у интернет простору;
- Број разрађених апликација у склопу информативне стратегије са плановима учешћа (са интерактивним презентацијама и спотовима) у фестивалима, конкурсима, празницима, туристичким берзама и сајмовима и другим облицима од важности за промовисање туризма.

Закључак

Заједничка потражња бањског, спа и велнес туризма и културног туризма је све већа и односи се целу годину. Продаја у великој мери зависи од приступачности услуга на интернету, од интернет реклама и коментара клијената о њиховим утисцима о доживљајима (позитивним и негативним утисцима) који се могу прочитати на интернету. Број туристичких путовања је повећан, њихово трајање - такође, а туризам се разматра као целогодишња опција, не само као сезонска.

Тенденција старења становништва и очекивани раст потрошње здравствених услуга стварају добре претпоставке за развој здравственог туризма у Бугарској и Србији. Обе земље имају на располагању довољно ресурса, али њихови туристички производи нису довољно развијени, док су неке од врста туризма потпуно потцењене (на пр. медицински туризам). Промоција здравственог туризма такође није на добром нивоу, иако је он укључен међу приоритетне гране последњих деценија. Неопходно је презентирање те врсте туризма на нов и оригиналан начин, са акцентом на могућности дестинације за комбиновање терапеутских активности са модерним бањским и велнес процедурама. Сапарева Бања и Сокобања имају реалан потенцијал да се активно укључе у светску велнес индустрију као „Центар здравља у Европи“.

У планинским полупланинским деловима обе општине постоји јединствена комбинација нетакнуте природе, климе и аутентичне сеоске атмосфере, које су изузетно тражене од стране туриста из иностранства. Према подацима Евростата, скоро 45% укупног броја ноћења туриста у ЕУ реализује се у сеоским подручјима. Сеоски туризам може да се развија свугде где природна средина није превише урбанизована. Многа бугарска и српска села пружају одличне услове за сеоски туризам, чему доприноси биодиверзитет, добри климатски услови и топографске особине. Али не постоји туристичка оријентисаност и развој села као конкретан туристички производ, који се може понудити потенцијалним туристима. Из истог разлога, села се суочавају са низом проблема, као што је лоше стање социјалне, техничке и путне инфраструктуре, отежан приступ местима за одмор, лоши животни услови у великом делу сеоских кућа и дворишних плацева уз њих итд. Проблем за сектор, нарочито у планинским и сеоским подручјима, представља и старење и ниска образовна култура становништва.

На основу анализа туристичких ресурса и њихових карактеристика, истиче се велики туристички потенцијал општине Сапарева Бања и општине Сокобања, а њихови заједнички напори би могли само повећати позитивне ефекте. Темељно планиран и мотивисан развој ће бити могућ само после решавања постојећих организационих и финансијских проблема. Неопходан је конкретан и јединствен туристички програм за развој локалних рута и производа у прекограничним, националним и европским размерама, уз примену координираног програма ради приоритизације потеза.

Могућности обе општине за развој туризма су изузетно повољне и напори морају бити усмерени на претварање региона у место за целогодишњи туризам, дестинацију која нуди комплексан туристички пакет услуга, који укључује као додатне услуге скоро све врсте туризма.

Изазови са којима су и даље суочене општинске администрације укључују побољшање локалне економије, стварање нових радних места, борбу са демографском кризом, усмеравање напора на рационалније коришћење на богате историјске, природне и нематеријалне културне баштине.

Анализе у склопу Стратегије показују да постоји јединствена могућност за обликовање, планирање и развој изузетно перспективних туристичких производа и претварање општине Сапарева Бања и Општина Сокобања у успешну туристичку дестинацију не само локалног, већ и националног и међународног значаја.

Interreg - IPA CBC Bulgaria - Serbia

„Овај стратешки документ је резултат испуњења активности бр. 4 у склопу пројекта: СВ007.1.11.075 „Балнеолошки туризам - будућност здравства“, који се реализује у склопу програма Интеррег-ИПП за прекограничну сарадњу Бугарске и Србије 2014 - 2020, са референтним бројем No. 2014ТС1615СВ007 - 2015 - 1. Општина Сапарева Бања је у својству корисника по уговору №РД-02-29 - 362/ 14.12.2017, који је закључен са Министарством за регионални развој и урбанизам. Партнер по пројекту је српска општина Сокобања.“

Сокобања - зелено срце Србије

Локални гајдаш

Црква Св. Димитрија

Interreg - IPA CBC Bulgaria - Serbia

Гејзир-фонтана 103°

Средњовековни храм Св. Николе

Сапарева Бања – душа Бугарске

Interreg - IPA CBC Bulgaria - Serbia

Ова публикација настала је уз подршку Европске уније кроз Интеррег-ИПА програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија 2014-2020, Позив за подношење предлога бр. №2014ТС16I5СВ007. Садржај ове публикације искључива је одговорност општине Сапарева Баниа и ни на који начин не би требало сматрати да одражава ставове Европске уније или Управљачког тијела о програму.

**The project is co-funded by EU through the
Interreg-IPA CBC Bulgaria–Serbia Programme**